

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

HACIYEVA GÜNEL MAHİR QIZI

MÜASİR FRANSIZ DİLİNDƏ DİALEKTLƏR (Elzas dialekti)

İXTİSASLAŞMA:060201

MAGİSTR ELMİ DƏRƏCƏSİ ALMAQ ÜÇÜN
TƏQDİM OLUNMUŞ

DİSSERTASIYA

Elmi rəhbər: fil. f.d., Aygün Hüseyn qızı Məqami

BAKI - 2022

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....3

I FƏSİL. FRANSADA DİALEKTLƏR-ELZAS DİALEKTİ VƏ

MƏDƏNİYYƏTİ

1.1. Elzas dialektinə tarixi baxış 9

1.2. Elzas dialektinin və mədəniyyətinin müasir Fransız dilində izləri.....25

1.3. Elzas dialektinin linqvistik xüsusiyyətləri nəzəri aspektdə.....38

II. FƏSİL. ELZAS REGIONUNUN ƏHATƏ DAİRƏSİ

2.1. Elzas dialektinin regional əhatəsi.....46

2.2. Elzas dialektinin digər dillərlə əlaqəsi.....58

2.3. Elzas dialektində işlənən sözlər və onların fransız dilində fərqli və oxşar cəhətləri.....62

NƏTİCƏ.....71

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT.....75

GİRİŞ

Tədqiqatın aktualığı - Dil insanlar arasında ünsiyyət vasitəsidir. İnsanları dilsiz təsəvvür etmək qeyri-mümkündür.

Dil təfəkkürlə sıx əlaqədardır və informasiyanın qorunması və saxlanması sosial vasitəsidir.

Dil cəmiyyətin təşəkkülü zamanı meydana gəlir, dayanmadan inkişaf edir.

Hər bir xalqın dili onun tarixi yaddaşdır. Xalqın minilliklərlə hesablanan mənəvi mədəniyyəti, həyatı onun dilində həm şifahi, həm də yazılı formada öz əksini tapır.

Dil sosial hadisədir. Dili ünsiyyət olmadan mənimsəmək mümkün deyil. Yer kürəsində təqribən 5-6 min dil mövcuddur.

İnsanı ətraf mühitlə bağlayan dildir. İnsan dildən hər gün, hər an istifadə edir. Dil insan həyatında idrakın, təfəkkürün əhəmiyyətini önə çəkir.

Dil nədir? Bu suala çoxlu və müxtəlif cavablar verilmişdir. Cavablar müəlliflərinin elmi dünyagörüşünü əks etdirir.

Dil elə bir fəaliyyət sahəsidir ki, onsuz nəinki insan fəaliyyətini, hətta bir ictimai, sosioloji varlıq kimi insanın varlığını, mövcudluğunu təsəvvür etmək mümkün deyil. Dilsiz insan ictimai varlıq olmaqdan çıxıb bioloji varlığa çevrilir.

Dilin yaranması çox vacib hadisədir, amma, onun qorunub saxlanması ondan da mühümdür. Dilin yaşaması üçün, təqribən yüz min adamın o dildə danışması şərtidir. Hal- hazırda 400-dən artıq dil itməkdə olan dillər siyahısındadır.

Bir dilin müəyyən bir ərazidə danışılan və məhəlli xüsusiyyətlər daşıyan kiçik bir qoluna dialekt deyilir.

Dialekt sözlər ədəbi dilin lüğət tərkibinə daxil deyil. Onlar şifahi şəkildə yaranır. Onlar ədəbi dilin ümumişlək olmayan sözlərindən bir qrupu kimi götürülür. Bəzən işlənərək ümumişlək sözlərə çevrilib lüğətə daxil olur. Deməli, dialekt sözlərin

dilin lüğət fondunun zənginləşməsində mühüm rolu vardır. Dialekt sözlər məişət üslubunda işlənir, yəni, bu dil daha səmimi mühitdə yaranır. Bir xalqın kiçik bir dialektini araşdırmaq, o xalq haqqında böyük məlumat toplamaq deməkdir. Çünki, dialektlər birbaşa tarixlə bağlıdır.

Fransız dilinin zəngin dialekt sistemi vardır. İndiyə qədər bu dilin dialektləri yetərincə tədqiq olunmuş, coğrafi mövqeyinə və səciyyəvi xüsusiyyətlərinə əsasən qruplaşdırılmışdır. Dialekt qrupları qədim xüsusiyyətlərinə və dialekt faktlarına görə biri-birindən fərqlənir.

Dialekt ədəbi dilin zənginləşməsində də mühüm rol oynayır. Təbii ki, burada dialektlə yazan şairlər, yazıçılar öz əvəzsiz töhvələrini verirlər. O mühitdə və ya bölgədə yaşayan istər şair, istərsə də yazıçı öz dilində müəyyən qədər dialekt sözlər işlətməklə onu ədəbiyyata gətirir. Bu, həm sənətkarın fərdi lüğət fondunun genişlənməsinə səbəb olur, həm də əsərin ruhuna, obrazların dilinə məkan koloriti verir. Başqa bir tərəfdən də dialektin ölməməsinə kömək etmiş olur. Dialektin ölməməsi, unudulmaması üçün şairlərin, yazıçıların və birdə ən önəmlisi yaşlıların üzərinə məsuliyyətli iş düşür. Gənclərin bir dialektdən geniş istifadə etməsi onun yaşaması deməkdir.

Hər ölkənin özünəməxsus dialektləri mövcuddur. Bu dialektlər bəzən çox kiçik məhəlləni, bəzən də bir neçə şəhəri əhatə edə bilər. Elə bir dövrdə yaşayırıq ki, çəkişmələr, torpaq uğrunda müharibələr, mübahisəli məsələlər səngimir. Əslində, bu cür hallar tarixən mövcud olmuşdur. Başqasının torpağını zəbt etmək, özünü küləşdirmək, qan tökmək bəzi xalqların xislətində var. Bu bizə çox şübhəsiz mənfur, məğlub olmuş, qarşımızda diz çökmüş erməniləri xatırladır. Halbuki, biz hər zaman tolerant ruhlu olub, sülh tərəfdarı olmuşuq. Çox şübhəsiz bu çəkişmələrdən ən birinci əziyyət çəkən, bu ərazilərdə yaşayan yerli xalqlardır. Bu cür çəkişməli torpaqlardan biri də ecazkar Elzasdır. Elzas tarixən Müqəddəs Roma İmperiyasının və Alman mədəniyyət sahəsinin bir hissəsi olmuşdur. Elzas Almaniya ilə Fransanın

arasında yerləşən, tarix boyu gah almanlara, gah da fransızlara məxsus olan bir ərazidir. Yəni sözü gedən ərazi ya almanlaşdırılıb, ya da fransızlaşdırılmışdır. Bu ərazi mübahisəli ərazi olmaqla yanaşı, özünəməxsus dialektə sahibdir. Bu dialekti dil adlandırsaq bəlkə də yanılmarıq. Bu dialekt həm alman, həm də fransız dilinin xüsusiyyətlərinə malikdir. Cənnətməkəna bənzəyən bölgə çətin tarixi yol keçmiş və nəhayət özünü subut edərək, keşməkeşli yollardan üzü ağ çıxıb.

Elzas dialekti ilk baxışdan Alman dilinə bənzəyir. Vurguları, tələffüzü alman dilini xatırladır. Fransada alman vurgusu! Qərribə səslənsədə həqiqət budur. Burada vacib məsələ fransız xalqının onlara qarşı hər zaman tolerant yanaşmasıdır. Fransız bayrağı altında iki ölkənin vəhdəti buna subuttur. İki hegemon dövlət və nəhayət iki xalq arasında sıxışmış qalmış, amma, əzilməmiş, özünü sübut etmiş Elzas özünü sevdilir. Turistlərin gözbəbəyi olan bu bölgə qarışıq ruhu ilə dünyada diqqət çəkir.

Dissertasiyanın tədqiqat obyektı. Dil və dialekt hər ikisi sosial haldır. Hər ikisi ünsiyyət vasitəsidir. Hər ikisi cəmiyyətdə yaranır, inkişaf edir. Dialekt daha dar çərçivədə olur. Onun dillə həm oxşar, həm də fərqli cəhətləri var. Ən vacib fərq yazıdır. Yazının vacibliyi tədqiqat baxımından önəmlidir. Biz burada araşdırmalarımızı hər baxımdan apardıq: anket toplamaq, tarixi, ədəbiyyatı araşdırmaq, internet sahəsində tədqiqat bizim işimizi asanlaşdırdı.

Tədqiqatın predmeti. Mövcud magistr dissertasiyasında « Fransada dialektlər-Elzas dialekti və mədəniyyəti » məhz tədqiqatın predmeti, « Elzas regionunun əhatə dairəsi » isə tədqiqatın obyektı kimi götürülmüşdür.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya mövzusunı işləməkdə məqsədimiz tək-cə dialekt mövzusu araşdırmaq, onu şərh etmək deyil, həmçinin Elzas dialektinin ərazisini təyin etmək, dialektin keçdiyi yolu, onun mövcud olma mübarizəsini göstərməkdir. Burada tarixin rolunu aşkara çıxarmaq əsas faktorlardan biridir. Tədqiqat işində aşağıdakı vəzifələri məqsəd kimi qarşıya qoymuşuq:

- Elzas dialektinin keçdiyi tarixi yolu araşdırmaq, tarixlə dialektin bir-biri ilə əlaqəsini ortaya çıxarmaq.
- Elzas dialektinin mədəniyyətə, ədəbiyyata qatdığı töhfələri araşdırmaq, bu sahədə "ikidillilik" siyasətini təhlil etmək.
- Elzas dialektinin yayıldığı regionları təyin etmək və hər regionun özünəməxsusluğunu öyrənmək yollarını müəyyən etmək.

Tədqiqatın metodu. Bu dissertasiya işinin böyük nəzəri əhəmiyyəti vardır. Bu işdə istifadə olunan dəlillər azərbaycan, türk, rus, fransız, ingilis, alman mənbələrinə əsaslanır. Tədqiqatın təcrübi əhəmiyyəti isə dialekt ilə bağlı olduğundan çox dəyərlidir. Mövcud magistrlik dissertasiyasından tələbələr, müəllimlər, dilçilər, tərcüməçilər və eləcə də dillərin tədqiqi ilə məşğul olan digər şəxslər istifadə edə bilər.

Tədqiqat işinin fərziyyəsi. Tədqiqat işinin fərziyyəsi ondan ibarətdir ki, müasir fransız dilində Elzas dialektinin özünəməxsus semantik, struktur-semantik, qrammatik və tarixi-mədəni inkişaf xüsusiyyətləri vardır. Elzas dialektinin fransız dilinin lüğət tərkibinin zənginləşməsində, cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrində, xüsusilə də, xalq danışıq dilində böyük əhəmiyyətindən bəhs olunur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Elmi işdə məhdudiyyət qoyulmadan dialektlərin və elzas dialektinin bəzi xüsusiyyətlərinin aşkara çıxarılması ilə bağlıdır. Mövcud magistrlik dissertasiyası səviyyəsində biz bu sahədə müəyyən tədqiqatlar aparmış və şərhlər verməyə cəhd göstərmişik. Bu iş magistrlik dissertasiyası səviyyəsində tədqiq edilsə də, bu işin hərtərəfli araşdırılmasına çalışmışıq.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti.

Dialektlərin araşdırılması, təhlili, müəyyənləşdirilməsi, regional əhatəsi bu magistr dissertasiyasının nəzəri əhəmiyyəti ola bilər. Bu işdə regiona görə vurğuların dəyişməsi, leksik-semantik fərqlər, tarixi xüsusi adlar, iki ölkənin vəhdəti bu işdə böyük əhəmiyyət kəsb edə bilər. Bu tədqiqat işi dərsləklərin təşkilində, kiçik həcmli lüğətlərin, danışıq kitabçalarının hazırlanmasında mənbə rolunu oynaya bilər.

Dialektlərin yaranmasının, tarixlə bağlılığının, danışıq dili ilə müqayisəsinin, ərazilərə görə dəyişməsinin tədqiqi əhəmiyyətli sayıla bilər.

Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti. Dissertasiyada əldə edilmiş müddələrdən dialektologiya, dialektlər, frazeoloji vahidlərin tematik bölgüsü, onların yaranma prosesi və s. bu kimi mövzularda tədqiqat işi aparılaraq istifadə edilə bilər. Habelə, bu dissertasiyanın nəzəri və praktik müddələrindən leksikologiya fənninin tədrisində, eləcə də diskurs və pragmatika, koqnitiv dilçilik, dil və mədəniyyət və s. kimi fənlərin tədrisi zamanı istifadə edilə bilər.

Müdafiəyə təqdim olunan əsas müddəalar.

Fransız dilində dialektlər əhatəli və rəngarəngdir. Bu dialektlərin tədqiqi fransız dilinin leksik sisteminin, qrammatik quruluşunun təkamülünü öyrənmək, bu dilin dialektologiya sisteminin inkişaf tendensiyasını aşkarlamaq üçün önəmlidir. Qarşımıza qoyduğumuz məqsəd, onları dəqiq tədqiq etmək, mövcud olan fərqi təyin etmək, elzas dialektinin daha çox hansı dilə yaxınlığını təyin etmək, fransız dilinin bu dialektdən aldığı sözləri üzə çıxartmaq, onun semantik-struktur tiplərini, üslubi xüsusiyyətlərini, tarixi-mədəni inkişaf yollarını geniş, əhatəli araşdırmaqdır. Bu məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirmək nəzərdə tutulur :

- Müasir fransız dilində dialektləri təyin etmək, onların yaranma səbəbini öyrənmək, tarixi aspektdə araşdırmaq.
- Dialektlərin özünəməxsusluğunu öyrənmək, mədəniyyətlə birbaşa əlaqəsini tədqiq etmək.
- Dialektləri nəzəri aspektdə araşdırmaq.
- Dialektlərin regional əhatəsini araşdırmaq və müqayisə etmək, digər dillərlə bağlılığını öyrənmək, əsas dillə oxşar, fərqli cəhətlərini aşkarlamaq.

Tədqiqatın materialı. Tədqiqat üçün dil materialı fransız dilli lüğətlərindən, tarix materiallarından, internet resurslarından, yeri gəldikcə fransız yazıçılarının əsərlərindən seçilmişdir.

Tədqiqatın aprobeşiyası. Magistr dissertasiyası Azərbaycan Dillər Universitetinin “Fransız dilinin leksikologiyası və üslubiyyəti” kafedrasında yerinə yetirilmişdir. Mövzuya aid “Elzas dialektinə tarixi baxış “ adlı bir məqalə nəşr edilmişdir.

Elmi işin quruluşu. Dissertasiya giriş, 2 fəsil, nəticə, istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

I FƏSİL

FRANSADA DİALEKTLƏR-ELZAS DİALEKTİ VƏ MƏDƏNİYYƏTİ

1.1. Elzas dialektinə tarixi baxış.

Həyatda heçnə səbəbsiz yaranmamışdır. Dil də insanların ünsiyyəti üçün yaranmışdır. Dil insan üçün ən vacib ünsiyyət vasitəsidir. Doğrudur ünsiyyət üçün başqa vasitələr də mövcuddur. İnsan bəzən jestlərlə, mimikalarla da ünsiyyət qura bilir ki, bu da əsasən məcburiyyətdən yaranır. Lakin, heç bir vasitə dilin ifadə imkanlarını əvəz edə bilməz. Dilsiz insan sosial varlıqdan çıxıb, bioloji varlıq olur. Düşünün, hələ dil açmayan bir uşaq üçün, biz necə narahat oluruq. Düşünürük ki, dili yoxdur aqlığını, ağrılarını bildirə bilmir. İnsanların bir-biriləri ilə ünsiyyət saxlaması üçün, toplum halında yaşaması mühüm şərtidir. Dil irqi və irsi xüsusiyyət daşımır. Harada doğulursan, hansı dili eşidirsənsə, o dili öyrənirsən. Deməli bir dili öyrənmək, o dildə danışmaq üçün, mühit vacib amildir. Dil cəmiyyətimizin ən böyük uğurudur. Dil cəmiyyətdə yaranır və ona xidmət edir. Biz dil vasitəsilə bir-birimizi tanıyır, əlaqələr qururuq. Təhsilimiz, inkişafımız, tariximiz, birbaşa dil ilə əlaqəlidir. Düşünün ki, dil dəhşətli müharibələrin belə qarşısını almağa qadirdir. Dil hər bir xalqın varlığını təsdiq edən əsas amildir. Bir millətin dili, əlifbası onun bir millət kimi formalaşmasında vacib rol oynayır. Dil müqəddəsdir, toxunulmazdır. Hər bir ölkənin konstitusiyasında dil haqqında ayrıca qanun mövcuddur. Dil həm də mədəniyyətdir, onu qorumaq və ona hörmətlə yanaşmaq lazımdır.

Yer kürəsində yaşayan xalqların demək olar əksəriyyətinin rəsmi dili var, onlar bu dili sevir və bu dildə danışır. Yəni, bizim dilimiz də bizim üçün toxunulmaz və ucadır. Hər zaman dilimiz üçün döyüşə hazırıq.

Dillər hər biri bir-birindən orijinallığı ilə fərqlənir. Hər dilin öz ağırlığı, yayılma ərazisi var.

Dil zaman kimi, bir yerdə dayanmır. Bir xalqın keçdiyi tarixi yol, onun mədəni səviyyəsi, birinci növbədə onun dilində özünü göstərir. Dil inkişafını tarixdən

alır. Ya güclənir, ya zəyifləyir. Bu tarixi tədqiqatı aparan isə Etnoqrafiya elmidir. Sözün mənası “xalqın təsviri” deməkdir. Bu elm dünya xalqlarının mədəniyyətini, adət-ənənəsini, etnik birliklərin yaranmasını, hansı istiqamətdə inkişafını, onların yayıldığı ərazini, qarşılıqlı əlaqəsini tədqiq edir. Burada müxtəlif mədəniyyətlər, onların məişəti öyrənilir, oxşar-fərli cəhətlər ortaya çıxır. Bu müqayisədə dil onları fərqləndirən yeganə əlamət deyil. Bir xalqı digərindən fərqləndirən ikinci əlamət etnik ərazi olmalıdır. Qeyd edək ki, uzun müddət eyni bir ölkənin ərazisində yaşayan və ya yaşamağa məcbur edilən xalqlar bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqə nəticəsində adətən bənzər məişət və mədəniyyət formaları yaradırlar. Bu proses təbii baş verir.

Dil, daim alimlərin, tədqiqatçıların, tarixçilərin tədqiqat obyektinə olmuşdur. Bu tədqiqatın sonu yoxdur.

Dil haqqında V. Belinski çox gözəl fikir söyləmişdir: "Dili xalq yaradır, filoloqlar kəşf edir və sistemləşdirir, yazıçılar isə onun üzərində söz sənəti yaradırlar [12, s.333].

Biz belə qənaətə gəlirik ki, bu deyilmiş ən məntiqli, ən doğru fikirlərdəndir. Bir dili öyrənmək üçün mühit yetərlidir. İnsan əzbərləməklə dil öyrənmə bilməz, mütləq tətbiq lazımdır, tətbiq üçün mühit mütləqdir.

Bəli, xalq dili yaradır, sonra o filoloqlar tərəfindən sistemə salınır, qaydalar yaranır və nəhayət oxumağa doya bilmədiyimiz əsərlər yaranır, onlar isə filmlərə, teatrlara çevrilir. Bütün bu sadalananlar bir-birləri ilə zəncirvari bağlıdır. Hər bir dil həm də, dünyaya açılmaq, dünyanı tanımaq, öyrənmək üçün vacibdir və onu bəşər mədəniyyəti ilə əlaqələndirir.

Məhz dil, xalqın indiyədək fəth etdiyi və gələcəkdə fəth edəcəyi mənəvi sərvətlərinin ilki, başlanğıcı və çıxış nöqtəsidir [23, s. 9].

Bu fikirdə də dilin dəyəri göstərilir. Fikrimizcə, dilin yaranması insan üçün bir möcüzə sayılmalıdır. Görəsən dil olmasaydı nələr baş verərdi? Bəlkədə heçnə olmazdı desək yanlışdır, ən azından cəmiyyət olmazdı. Cəmiyyətin varlığını dilsiz təsəvvür etmək mümkün deyil.

Bir gün Konfutsidən soruşdular:

“Bir millətin bütün idarəçiliyi sizə qalsa, əvvəlcə nə edərdiniz ?”

Konfutsi cavab verdi:

“Əvvəlcə mən dili düzəldərəm “ deyə fikrini belə izah etdi:

“Dil düzgün olmayanda söylənən söyləmək istədiyini olmur; söyləmək istədiyini olmayanda görüləsi olan iş görülmür; görüləsi işlər görülməyəndə adət-ənənə və sənət geriləməyə başlayır; adət ənənə və sənət tənəzzül edəndə ədalət pozulur; ədalət pozulanda xalq ümitsizləyə qapılır. Bu səbəbdən də söylənəni doğru söyləmək lazımdır. Bu hər şeydən vacibdir” [49, s. 23-24].

Dil bir səltənətdir, onu araşdırmaq, öyrənmək bitib tükənmir. Dil müxtəlif baxımdan öyrənilir, araşdırılır. Dilçiliyin sahələri, tədqiqat obyektləri genişdir. Onun maraqlı eyni zamanda tədqiqata ehtiyac duyulan sahələrindən biri də, dialektologiyadır. Bu sahədə "dialekt" və “şivə” öyrənilir.

Dialektologiya dilin yazılmamış hissəsini yəni "dialektləri" tədqiq edir. Təbii ki, bu sahədə tədqiqat aparmaq heç də asan deyil. Bu tərz tədqiqat işləri daha çox anket və ya müşahidə şəklində aparılır, çünki, yazılı mənbə çox az olur. Qeyd edək ki, yazılı mənbənin qıtlığı tədqiqat işinin gedişatını çətinləşdirir.

Ayrı-ayrı ərazilərdə işlənən, yerli-məhəlli söz və ifadələrə dialekt sözlər deyilir. Yəni eyni ərazi ilə bağlı olan şəxslərin ünsiyyət vasitəsi kimi, istifadə etdiyi dil dialekt adlanır. Dialekt əslində səmimi dildir. Yəni insan ən səmimi olduğu mühitdə dialektə danışır. Doğrudur hər hansı bir iclasda, qonaqlıqda, iş mühitində, tanımadığınız insanların əhatəsində dialektə danışmaq mümkün deyil. Dialekt sözlər hər bir xalqın həyatında baş verən dəyişikləri, inkişafı, bir sözlə tarixi özündə əks etdirir. Dialekt sözlər ədəbi dilin lüğət tərkibində daxil deyil. Onlar ədəbi dilin ümumişlək olmayan sözlərindən bir qrupu kimi götürülür və məişət üslubunda işlədilir.

Müəyyən mənbələrdə də qeyd olunur ki, “dialekt” dilin tarixinin canlı nümunələridir. Bununla yanaşı ədəbiyyatda, incəsənətdə, ən əsası dilin lüğət fondunda, onun zənginləşməsində də özünü biruzə verir. Əslində, dialekt və şivələr xalqı, milləti olduğu kimi göstərir, onu xarakterizə edir. “Dialektika” sözü qədim yunan fəlsəfəsindən gəlir. İlk dəfə bu termin Sokrat tərəfindən ziddiyyətli fikirlərin toqquşması vasitəsilə dialoq prosesində həqiqətin səmərəli və qarşılıqlı maraq doğuran nailiyyətini ifadə etmək üçün istifadə edilmişdir.

Bütün dillərin özünəməxsus dialektləri mövcuddur. Bu o dilin zənginliyindən, inkişafından xəbər verir, sözsüz ki, burada tarix böyük rol oynayır. Tarix hər baxımdan dilə təsir edir. Ya tarix dili sıxışdırıb çıxardır, yada inkişafı üçün yol açır. Hər halda dil də mübarizə aparır ya məğlub olur, ya da qalib çıxir. Məhz Fransız dilində bu dillərdən biridir. Fransız dili öz zərafəti, öz musiqililiyi ilə dillər içərisində fərqlənir və sevilir. Gəlin misallara nəzər yetirək:

- Salut [salü] - salam
- Comment- allez vous[coman- tale vu]- necəsiz?

Gördüyümüz kimi, bu dilin səslənişi, gözəlliyi, insanı cəlb edir. Dilin çətinliyi var, amma səslənməsi qulağa xitab edir.

Fransız dili Hind-Avropa dil ailəsinə aiddir. İlk dəfə bu termini 1813-ildə Tomas Yonq işlədir və bu həmin gündən termin kimi tarixə düşür. Hind- Avropa dil ailəsinin 13 qolu var. Fransız dili bu dil ailəsinin roman qoluna aiddir. Yəni, bu qol Roma imperiyasının dağılmasından sonra latın dilinin danışığ dialektlərindən əmələ gəlmişdir.

İşğaldan öncə burada keltlər (qədimdə şimalı İtaliya, Qalliya, İspaniya, Britaniya, İrlandiya, və Fransada məskunlaşmış tayfa) yaşayıblar.

Tarixi mənbələrə görə, fransız dili günümüzdə gələcə qədər uzun tarixi yol keçmişdir. Əslində XVI əsrə qədər vahid fransız dili olmamışdır. Coxlu sayda dialektlər mövcud olmuşdur. Artıq 1536-cı ildə I Karlın əmrinə əsasən bütün

qanunlar həmin gündən fransız dilində yazılmağa başladı. Bu qanundan sonra fransız dili dəyər qazanmağa başladı.

Fransız dilini öyrənən hər kəs “Fransız Akademiyası” (L'Académie Française) haqqındaməlumatlıdır.

Bu qurumun missiyası məktublarnın təkmilləşdirilməsi və rəsmi jurnallarda çapını təsdiqləməkdən ibarət idi. 40 nəfər üzvü olan bu təşkilat dilin saflaşmasına, dil qaydalarının tətbiqinə, normaların təşkilinə xidmət göstərir.

Muasir Fransız dili Molyer (Jan Batis Poklən(Molyer)), Decart (Rene Dekart) kimi nəhəng yazıçıların sayəsində inkişaf edib formalaşmışdır. Bu dil qəlizliyi, eyni zamanda gözəlliyi ilə həmişə araşdırılmağa zəmin yaratmışdır. Bu dilin hər bölməsi, daim dilçilər tərəfindən araşdırılmış geniş tədqiq edilmişdir. Elə bizim tədqiqat işimizin mövzusu olan “Dialektologiya” da geniş tədqiq olunmuşdur. “Centre international D'Antibes les dialectes français“ saytına istinadən apardığımız araşdırmalara görə, Fransa çoxlu sayda regional dil və dialektlərə malik bir ölkədir. 1958 -ci ildə qəbul olunmuş Konstitusiyanın 2-ci maddəsində bu aydın əks olunub. Respublikanın dili fransız dilidir. Amma, bu o demək deyil ki, Fransa regional dialektləri rədd edir, konstitusiyada həm də dialektlər mədəni irsin tərkib hissəsi kimi göstərilmişdir.

Dialekt ədəbi dildən və bir- birindən fərqlənən bu və ya başqa ərazinin yerli danışıq dili adlanır. Hər bir dildə bir neçə dialekt mövcud ola bilər.

Dilin dialekt və şivələrinin öyrənilməsinin böyük nəzəri və əməli əhəmiyyəti var. Dialekt və şivələrin öyrənilməsi bu və ya digər dilin tarixini təbliğ etmək üçün zəngin məlumat toplamağa əsas yaradır. Eyni zamanda dialekt sözlər vasitəsi ilə dilin lüğət tərkibi zənginləşir.

Əslində, inkişaf dövründə dialektlər inkişaf etmək əvəzinə, yox olmağa başlayır çünki, əsas dil bu dilləri sıxışdırıb çıxardır. Fransa hökuməti isə, dialektlərin inkişafına heç vaxt mane olmayıb, əksinə buna şərait yaradıb.

Dilçilərin araşdırmalarına görə Fransada təxmini 75-ə yaxın dialekt var ki, onlardan bəziləri (breton, provansal, vallon, və digər dialektlər) orta məktəblərdə həftədə 3 saat tədris olunur.

Breton-bu dialekt Hind Avropa dillərinin kelt qrupuna daxildir və təxminən 270 mindən çox insan üçün ünsiyyət vasitəsidir. Fransanın Şimal-qərbində bu dialektə danışılır.

Bu dialekt özü 4 dialektə bölünür.

- Gwenedeg(br) (Vannes)(fr)-Van
- Kerneveg (br) (Cornouaille) (fr) -Kornuy
- Leoneg (br) (Leon)(fr)- Leon
- Tregerieg (br) (Trégor)(fr) -Treqor

Breton dialecti	Fransız-dili	Azərbaycan-dili
Demat	Bonjour	Salam
Bihan	Petit	Balaca
Sant	Saint	Müqəddəs

Bas (Vallon) –Belçikanın Valloniya regionunda(70%) Şimali Fransanın bəzi kəndlərində (Qvineya yaxınlığında) və Viskonsində (ABŞ-ştat) danışılan “roman” dilidir. Mənbələrə görə, Belçikadan İsveçə gələn mədəncilərə və dəmirçilərə “valonlar” deyirdilər:

Vallon	Fransız	Azərbaycan
Diè wade	Adieu	Əlvida
A rvey	Au revoir	Xudahafiz
Bondjoû	Bonjour	Salam

Oksitan(Languedoc) - bu dialekt geniş ərazidə yayılmışdır daha dəqiq desək Fransanın cənubunda bu dialekt 1500000 nəfər üçün ünsiyyət vasitəsidir.

Bu dialektdə danışan hər kəs rəsmi dil kimi Fransız dilini qəbul edir.

Oksitan	Fransız	Azərbaycan
Abbaye	Abricot	Ərik
Camina	Marcher	Addımlamaq

Misallardan da görüldüyü kimi dialektlər bir-birindən fərqlənirlər. Bəzən eyni söz elə fərqli səslənir ki, eyni söz fərqli tələffüzdə eşidilir. Əslində çox çətin anlaşılsa da, aralarındakı leksik, vurğu və tələffüz fərqi var. Amma, oxsar cəhətlər də mövcuddur. Məsələn, Fransada danışılan “fransızca” ilə Belçikda danışılan “fransızcanın” tələffüzü zamanı sait səslərində uzanma halı demək olar eynidir.

Sayların tələffüzü zamanı yaranan fərqlər:

Orginal dil	Dialekt
Soixant-dix (70)	Septante
Quatre vigt (80)	Nonante

Verilən misallardan görürük ki, müasir fransız dialektlərinin tələffüzündə çox fərqlər var, hətta eyni sözün intonasiyası belə, fərq yaradır. Bu cür çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün, mütəxəssislər xüsusi təlim proqramları təşkil edirlər. Əslində ölkə dialektlərə çox tolerant yanaşır. Bu yanaşmanı “Deikson qanunu”(Loi deixonne) tam sübut edir, bu qanun yerli dialektlərin tədrisi haqqında qanundur (Qanun 51-46).

“Deikson qanunu”(Loi deixonne) 1951-ci ildən yaranır və dillərin və yerli dialektlərin tədrisinə həsr olunur. Bu qanun layihəsi Moris Deikson tərəfindən irəli

sürülür və ona görə də bu qanun onun adını daşıyır. Bu qanun regional dilləri müdafiə edir fransız dili ilə mübarizə aparırdı. Onu üçün əsas şərt tədris idi.

Fransız dialektləri arasında xüsusi yeri olan, maraqlı və çətin tarixi yol keçən dialekt *Elzas* dialektidir. Elzas dialekti çətin dialektir, bu da onun iki dilin arasında qalmasından irəli gəlir.

Elzas dialekti - özünəməxsus, zəngin və rəngarəng leksik xüsusiyyətləri olan lüğət tərkibinə malikdir.

1999-cu ildə İNSEE (Institut National de la statistique et des études économiques - Milli statistika və tədqiqatlar institutu) sorğuya əsasən, Fransada 548.000 insan (xüsusən yaşlılar) elzas dialektində danışır.

Burada elzaslıların qədim adət-ənənələri, keçmiş ictimai quruluş, həyat, məişət, ailə və təsərrüfatla bağlı saysız-hesabsız sözlər işlənir. Elzas dialektinin lüğət tərkibində ədəbi dilin daha qədim dövrlərinə aid bəzi sözlər bu günə qədər saxlanmaqdadır. Yerli təbii şəraitlə bağlı olaraq bəzi toponimik adlar (dağ, dərə, təpə, bulaq və s.), adlarını bildirən sözlər vardır. Bu dialektin təxminən 1500 yaşı var. Fransanın Şimal-şərqində, mərkəzi Strasburq sayılan , Almaniya və İsveçrə ilə həmsərhəd ərazidə istifadə olunan dialektir. Elzas dialekti də bir çox dialektlər kimi, şifahi dil kimi xarakterizə olunur. Dialektin yayıldığı ərazi Reyn çayının qərb sahilində Reyn və Vogez dağlarının arasında yerləşən bölgədir. Yəni iki departamentdə “Yuxarı Reyn” və “Aşağı Reyn”də yayılmışdır. Elzas sözü “Qallardan” gəlirdi -"Alisauia" və ya "Alisetum".

Mənası:

"Ali"	Yad
Sab(sitz)	Yer

Bu dialekt bütün Elzas ərazisində yayılıb və yerli xalqın demək olar çoxu bu dialekti mükəmməl bilir. Elzas dialekti haqqında bilməyən bir kəs onu alman dili olduğunu düşünər. Deməli Alman dili və Elzas dialekti bir-birinə bu qədər yaxındırlar. Standart Elzas dialekti yoxdur, onun bir neçə variantları mövcuddur. Bu variantlar bir- birindən vurğusuna, tələffüzünə görə, bəzən də, sözlərinə görə fərqlənir. Bəli, Elzas dialekti alman dilinə bir o qədər yaxın, bir o qədər də fərqlidir. Mütəxəsislər bunu Elzasın bəzən almanlara, bəzən də, fransızlara tabe olması ilə əlaqələndirirlər. Onlar qeyd edirlər ki, əgər sən Elzas dialektini bilirsənsə onda sən Alman dilini tez öyrənə bilərsən, yada əksinə alman dilini bilirsənsə Elzas dialektini daha tez qəbul edərsən. Elzas dialekti alman dili ilə eyni mənşəlidir. Misallara nəzər salaq:

Elzas dili	Alman dili	Fransız dili	Azərbaycan dili
Mege	Mögen	Aimer/apprécier	Sevmək/qiymətləndirmək
Gsàh	Sehen	Voir	Görmək
S'Hüs	Das Haus	La maison	Ev
S'stork	Der Storch	La cigogne	Leylək

Əslində isə elzas dialekti alman dilinə görə, daha qədimdir. Qeyd edək ki, dil adlandırdığımız elzas dialekti bir dil deyil, onun nə qrammatik quruluşu, nə də coğrafiyası var.

Aşağıda Elzas dialektinə xas bəzi cümlələrə nəzər salaq :

Yeuh, q'il est mignon !	Bəli, o çox şirindir!
-------------------------	-----------------------

Bu ifadəni Elzaslılar balaca uşağa və ya heyvanlara əzizləmə mənasında söyləyirlər.

Je cherche ma fille à l'école	Mən qızımı məktəbdə axtarıram
-------------------------------	-------------------------------

İlk baxışdan bu cümlədə fərqli bir şey yoxdur. Çünki, nə səbəbdən onu axtardığı məlum deyil. Amma, bu cümlə “bretonlunun” yanında səsləndirilsə, onda bu cümlə onun üçün təhlükədən xəbər verər və bu zaman sual yaranar.

Pourquoi tu l'a perdu?	Sən nə üçün onu itirmisən?
------------------------	----------------------------

Fransız dilində ən doğru cümlə:

Je vais chercher ma fille	Qızımı axtaracam.
---------------------------	-------------------

Bütün bu fərqlər dialektologiyanın öyrənilməsinə ehtiyac duyulduğunu göstərir.

İl fait froid, met une <i>finette</i> avant de sortir.	Hava soyuqdur, çıxmadan öncə köynək geyin.
--	--

Əslində bu cümləni bütün gənc Elzaslılar öz nənələrindən ən az bir dəfə eşidiblər.

Çünki “**une finette**” - Elzas dialektinə məxsus bir sözdür .

Une finette –incə, əsasən trikotaj və pambıq köynəkdir.

“Hava soyuqdur, çıxmadan öncə köynək geyin”.

Daha maraqlı digər bir misala nəzər yetirək:

Atchoum	Santé
Asqırma	Sağlamlıq

Elzas dialektində kiminsə asqırması aşağıdakı sözlə ifadə olunur :

Gsundheit !	Tez sağal !
-------------	-------------

Döğrudür, bəlkə də yuxarıdakı ifadə daha çox məntiqlidir. Çünki, insan ya xəstələnirsə, ya da allergiyası olarsa asqırır. Yəni məntiqli cavab «Tez sağal » dır.

Fransız dilində- à tes souhaits (vous) bu ifadənin mənası « çox yaşa » kimi qəbul olunur. Düşünürük ki, Elzas versiyası daha məqsədə uyğundur.

Daha çox işlənən sözlər :

Elzas	Fransız	Azərbaycan
Un schmoutz	Le bisou	Öpüş
Un stück	Morceau	Tikə
Le foehn	Un sèche-cheveux	Fən
Weische	Tu sait	Sən bilirsən
Ou bien?	n'est-ce- pas	Elə deyilmi ?
Ui	Oui	Bəli
Etre schlass	Etre fatigué	Yorğun olmaq

Çox maraqlı misalları nəzərdən keçirdik və gördük ki, dialektlə dil arasında fərq bəzən leksik, bəzən tələffüz, bəzən intonasiya ilə olur.

Gəlin leksik fərqləri müqayisə edək:

Les téléviseurs et les ampoules ne "brûlent" plus.	Televizorlar və lampalar artıq yanmır.
--	--

Bu əslində leksik xətdir. Çünki, burda fransız dilində “brûlent” yerinə “fonctionnent” işlənməlidir. Azərbaycan tərcüməsində isə “işləmir” daha yaxşı səslənir.

Je ferme la lumière.	İşıqı bağladım.
----------------------	-----------------

Burada fərq odur ki, feil “fermer” yox “éteindre” işlənməlidir. Tərcümədə verdiyimiz bağlamaq sözünü söndürmək sözü ilə əvəz etmək lazımdır.

Əslində, bu kimi xətlər, daha doğrusu dialekt sözlər bütün dillərdə mövcuddur, həmçinin, öz ana dilimizdə tərcümə zamanı da buna rast gəlirik .

“İşıqlar getdi” və ya “İşıqlar keçdi” yəni doğru variant “ışığı söndü”.

“Çay tökmək” yox “çay süzmək”.

Elzas dialekti fransız dialekləri içində ən zəngini və çətin tarixi yol keçmiş ən gözəl maraqlı dialektdir. Tarixi özündə təcəssüm edən dialektdir.

Elzas üçün rol oynayan tarixi hadisələr isə bunlardır :

- 842- ci il-Strasburq andı (Serments de Strasbourg).

Strasburq andları (hərbi müqavilə sayılır) Böyük Karlın iki nəvəsi arasında bağlanmışdır. Keçəl Şarl və Lui arasında bağlanan bu müqavilə böyük qardaşları Lotərə qarşı idi.

Mətn latın dilində yazılmışdır. Andlar roman dilində (hansı ki, sonra fransız olacaqdı) və tudesk dilində (sonra alman dilində) yazılmışdır. Keçəl Şarl alman versiyasını, Lui isə roman versiyasını oxuyur.

Orjinal dil:

«Cumque Karolus hæc eadem verba romana lingua perorasset, Ludhovicus, quoniam major natu erat, prior hæc deinde se servaturum testatus est »

Tərcümə dili:

«Şarl eyni sözləri roman dilində tələffüz etdikdə, Lui ən böyüyü olduğuna görə onlara ilk əməl edən kimi and içdi: »

- 843-ci il - Verden müqaviləsi (traité de Verdun)

Böyük Karlın ölümündən sonra onun varisləri arasında aramsız müharibələr baş verdi. Sonradan, 843-cü ildə Böyük Karlın üç nəvəsi - Daz Karl, almaniyalı Lüdviq və Lotar Verdendə Frank imperiyasının üç yerə bölünməsi haqqında müqavilə bağladılar. Üç böyük krallıq - Fransa, İtaliya və Almaniya dövlətləri meydana gəldi.

1648-ci ildə Vestfaliya müqaviləsi. Bu müqavilə Elzasın taleyini tam həll edə bilmədi.

Vestfaliya sülhü İsveç və Niderlanda öz müstəqilliyini qorumaq imkanı verdi, ancaq Almanıyanın taleyində mənfi rol oynadı: onun ərazisinin bir hissəsinin İsveç və Fransaya keçməindən başqa, ölkədə uzun müddət yarımfeodal pərakəndəlik bərqərar oldu.

Elzas məktəblərində tədrisin problemlərini başa düşmək üçün 1870- ci ildən bu ərazidə baş verən tarixi hadisələrə, dilçiliyin vəziyyətində baş verən təkamülə nəzər salmaq kifayətdir.

1800-1870-ci illər Elzasın taleyində vacib rol oynadı. Elzas artıq Fransızların idarəsinə keçdi. Bütün tarixi şiltaqlıqlara baxmayaraq, Fransa bu dialektə çox tolerant yanaşdı. Napoleon : « Qoy onlar öz jarqonlarında danışsınlar bir şərtlə ki, fransızcaları da olsun ». Bu fikir bəlkə də gələcək nəsillərdə bir yol göstərdi və bu dialekt hər dövrdə aktuallığını qorudu.

Gəlin tarix boyu Elzas haqqında deyilmiş bəzi cümlələri nəzərdən keçirək :

« C'est l'histoire de l'Alsace qui très souvent, justifie les Alsaciens ». (« Elzaslılara tez-tez haqq qazandıran Elzasın tarixi idi »)

« Le dialecte, c'est le sang d'une région qui n'est pas normalisée et conditionné par Paris ». – « Dialekt Paris tərəfindən idarə olunmayan inkişaf etməyən ərazinin qanıdır ».

"Nous ne pouvions pas être français, nous ne voulions pas être allemands, il restait à inventer l'Alsace" – « Biz fransız ola bilmirdik eyni zamanda alman da olmaq istəmirdik, bizə qalırdı sadəcə Elzası ixtira etmək ».

Bəlkədə bunlar Elzas tarixinin başlamasına dair deyilmiş ən gözəl tarixi cümlələrdir. Bu cümlələrdə həm mübarizə, həm müharibə, həm çarəsizlik həm də qalibiyyət var.

Mənbələrə istinadən hər şey 1871- ci ildə Versal sarayının « Güzgülü salonunda » « Frankfurt müqaviləsinin » imzalanması ilə başlanır. Yəni Fransanın

rəsmi torpağı olan Elzas-Loterengiya bölgəsi Almaniya imperiyasının bir əyalətinə çevrildi. Ancaq Loterengiyanın kiçik bir hissəsi Fransaya verildi.

Birinci dünya müharibəsindən sonra isə «Versal sülh müqaviləsi» ilə yenidən Fransaya tabe edildi. Elə o gündən yenidən fransızlaşma başladı.

İkinci dünya müharibəsindən sonra isə fransızlar məğlub edildi və bu bəxtsiz əyalət yenidən almanların təsirinə keçdi.

1940-45-ci illər arasında ərazi almanların təsirində olur və alman dili hər yerdə rəsmi dil kimi qəbul olunur, onun istifadəsi məcburi olur.

Nəhayət 1945-ci ildə Almaniya məğlub oldu və bu günədək bu bölgə «Fransa Üsul idarəsinə» verildi, indi bu bölgə Fransa'nın idarəsi altındadır. Məhz "fransızlaşma" siyasəti bu dövrdən başlayır. Tarix boyu inzibati sərhədlər dəyişdi (1871-ci ildən 1918-ci ilə qədər və 1940-45-ci illərdə) Elzas almanlara tabe idi.

“Biz Elzas tarixini 5 dövrə bölürük : keltlər dövrü, romanlar dövrü, franklar dövrü, almanlar dövrü, fransızlar dövrü” [34, s.7].

Zənnimizcə, bütün bunlar dialektlərin tarixə söykədiyini, bunu araşdırmaq üçün isə mütləq yazılı mənbələrə istinad etməyimizi göstərir.

Qeyd edək ki, dialekt şifahi dildir, amma dilçilərin, alimlərin sayəsində transkripsiyalar, lüğətlər, tədqiqat işləri və nəzəri əsərlər yazılmışdır. Bu mənbələr də, gənc tədqiqatçılar üçün şərait yaradır.

Pyer Kleyn (Pierre Klein) özünü Elzas dialektinə həsr etmiş şəxsdir. Bu alimin elzas dialekti üçün etdikləri danılmazdır, onun bu problemə dair bir neçə məqalələri, kitabları mövcuddur. Pyer Kleyn “Elzasın dilçilik tarixi, tarixi yerlər” adlı kitabında qeyd edir: *“Elzasın dilçilik tarixini araşdırmaq elzaslının şəxsi, fərdi yanaşmasına uyğunlaşmaq kimidir. Onu da qeyd edək ki, bir Elzaslının problemi təkcə onun yox bütünlükdə Fransa'nın problemidir. Bu məsələyə həm subyektiv həm də obyektiv yanaşmaq olar “* [40, s. 5-41].

Sözü gedən kitaba istinadən maraqlı bir fikirlə qarşılaşdıq:

Burada "tək dilliliyi" yəni tək cə Alman dilini qəbul etməkdən söz belə gedə bilməz. "Elzas və elzaslıların fransız dilli icmaya qoşulması onlara çox şey qazandıracaq və eyni zamanda alman dilini tərək etməklə də onlar çox şey itirəcəklər". Bu fikir onu deməyə zəmin yaradır ki, bu dialekt nə fransız dilindən, nə də alman dilindən qopa bilər, hər iki dilin təsiri bu dialektə məqbuldur.

Dötmar Kleyn (Detmar Klein) öz məqaləsində Pamela Pilbamın fikrini təhlil edir: "Elzas ləhcəsi" əslən fransız, zahirən alman cizgilərini özündə daşıyır. Bu iki qarışıqlığı özündə birləşdirən şirin şivədə hələ də alman dilinin təsiri daha çox hiss olunur, axı bu bölgə 4 dəfə milliyyət dəyişikliyinə məruz qalmışdır [42, s. 503-509].

Elzasın uzun tarixini bir-iki cümlə ilə belə dolğun ifadə edən olmamışdır.

1960 -cı ildən fransız dili Elzas məktəblərində ana dili kimi, tədris olunurdu. Buna görə də elzaslı müəllimlər fransız dilini əvvəlcə özləri öyrənir, sonra isə tələbələrə öyrədirdilər. Elzaslılar hər iki dildən istifadə edirlər . Bəzi nümunələrə nəzər salaq:

Elzas	Fransız	Azərbaycan
Baumda	Arbre	agac
A boudal	Une bouteille	butulka
A fraue	Une femme	qadın
A glans	Un verre	şüşə
A man	Un homme	kişi
Das bront	Le pain	çörək
Das hus	La maison	ev
Der sun	Le soleil	günəş
s'gald	l'argent	pul
Ja	Oui	bəli
Buschur	Bonjour	salam
Vielmols merci	Merci beaucoup	çox sağolun
Alt	Vieux	qoca
Dorf	Village	kənd

Nümunələrə nəzər saldıqda da bu dialektə alman dilinin təsiri çox açıq görünür.

Çox şübhəsiz araşdırma zamanı biz maraqlı faktlar, tarixi hadisələr və fikirlərlə rastlaşdıq.

Professor Pamela Pilbamin (Royal Holovay colleei London) fikrincə « elzas ləhcəsi əslən fransız zahirən alman cizgilərini özündə daşıyır. Bu iki qarışıqlığı özündə birləşdirən şirin şivədə hələ də alman dilinin təsiri daha çox hiss olunur axı bu bölgə 4 dəfə milliyyət dəyişikliyinə məruz qalmışdır ». [42, s. 503-509]. Elzas dialektinin lüğət tərkibi ilə tanış olanda görürük ki, ən çox alman dilinin təsiri mövcuddur. Amma bu o demək deyil ki, fransız dilinin təsiri yoxdur.

Bəzi sözlər nümunə olaraq təqdim edilir :

Elzas dialekti	Fransız dili	Azərbaycan dili
Barabli	Parapluie	Çətir
Shandarme	Gendarme	Polis

Burada bəzi fərqləri nəzərə almasaq oxşarlıq tam açıq görünür.

Tədqiqat işində , dilin tarixə necə söykəndiyinin şahidi oluruq, tarixdə baş verən hər hadisə, inkişaf bir başa dilə təsir edir. Bu araşdırmada bizə çox şübhəsiz “yazı” kömək edir, yazı olmadan tədqiqat aparmaq çətinliklər yaradır.

Bu fikirdə biz “yazının” tədqiqat işində vacibliyini görürük. Bəli biz də öz tədqiqat işimizdə yazılı mənbələrdən də bəhrələndik. Doğrudur dialekt dilin yazı sistemi yoxdur o şifahi yaranır amma dilçilərin alimlərin sayəsində transkripsiyalar, lüğətlər, tədqiqat işləri, nəzəriyələr yazılmışdır. Bu mənbələr də gənc tədqiqatçılar üçün, tədqiqat aparmağa zəmin yaradır.

"De l'éblouissement tricolore au malaise alsacien: le retour de l'Alsace à la France"
Bu tarixi əsərdə 1918-ci ildə Elzas Fransanın tərkibinə yenidən qaytarılmasından, yerli elzaslıların buna necə sevinmələrindən danışılır. Bəli bu tarixdən “fransızlaşma” başlayır, bu zaman təbii ki, əhalinin çox hissəsi alman dilli idi. Fransızlaşma təbii ki, təhsildən başlamalı idi. Bu məqsədlə çoxlu sayda fransız müəllimləri tədris üçün

Elzasa təhkim olunmuşdur. 1920-ci il ildən Fransa tolerantlıq göstərir və alman dilinin tədrisinə icazə verir.

Tarixi mənbələrə əsasən, nəhayət 1939-cu ildə əhali Alman dilini yəni Elzas dialektini qoruyub saxlasa da, “fransızlaşma” baş tutdu. Artıq əhali sərbəst şəkildə öz fikirlərini fransız dilində ifadə edirdi.

Elzas dialekti dedikdə, dilçiliklə paralel tarix də rol oynayır, ona görə də universitet qurulmağına tələb var idi. 1919 -cu ildə “Elzas tarix İnstitutu” yarandı. İnstitut tədrislə yanaşı eyni zamanda sənədləşmə mərkəzidir. İnstitutda 100000-dən çox kitab mövcuddur ki, bu da tədqiqatçıların işini asanlaşdırır.

Araşdırma zamanı Elzas dialekti ilə bağlı səslənən neqativ fikirlərdə rast gəldik:

"Quand tu seras grand tu écrias, dans ta langue maternelle! “Böyüyəndə öz ana dilində yazarsan!”

"Et tu ferras rire tout le monde avec ton accent" “Vurğuna (ləhcənə) görə, hamını özünə güldürəcəksən”.

"C'est chic de parler français"- “Fransızca danışmaq gözəldir”.

Bu cümlələrdən istehza, ələ salma, bu dilə laqeyd yanaşma hiss olunur. Bu əlbəttə ki, bəzilərinin fikirləridir. Əslində bu dilə tolerant yanaşanlar daha çoxdur. Müharibədən sonra Elzas dilində danışmaq düşmənin dilində danışmaq idi. Elə, neqativ fikirlər də o zamandan başlamışdır. Hətta maraqlı bir rəy formalaşdırmışdılar. Əgər « Oğlunuzun süpürgəçi olmasını istəyirsinizsə, onunla elzasca danışmağa davam edin ». Bu ifadə bizə tanış ifadədir. Buna bənzər ifadə bizdə də işlənir «oxumasan süpürgəçi olacaqsan ». Bu fikirlə onlar bu dili lazımsız hesab edirdilər. Onlara görə, Fransanın rəsmi dili var və bu dil daha vacibdir. Bu fikirlər çox şübhəsiz irqçiliyə məxsus idi. Başqa adı ilə desək rasizm. Bir sözlə irqçi fransızlar da az da olsa var və buda bəzən neqativ hallara gətirib çıxardır.

1.2. Elzas dialektinin və mədəniyyətinin müasir Fransız dilində izləri.

Dil mədəniyyətə birbaşa təsir edir. Dil ideologiyaların ötürüldüyü mədəniyyətin bir hissəsidir. Dil hər bir millətin maddi və mənəvi irsini qoruyan və inkişaf etdirən

ən mühüm vasitədir. Dil milli mədəniyyətimizin ən böyük nümunəsidir. Çünki hər hansı bir millətin tarixini, mədəniyyətini öyrənmək istəyiriksə, ilk növbədə onun dilini bilməliyik.

Əslində dil mədəniyyətin əsasını təşkil edir. Mədəniyyətin ötürülməsi, qorunması və qavranılması məhz dilin sayəsində mümkün olur. Dil reallığın sadəcə təsvirini yaratmır, o həm də reallığın özünü formalaşdırır. Dil düşünmək və insanın ətrafda olanları dərk etməsi üçün əsas vasitədir.

Digər tərəfdən mədəniyyət dilə birbaşa təsir edir. Xarici dil öyrənənlər kitab, jurnal və ədəbiyyat kimi müxtəlif məlumat mənbələrinə mümkün qədər çox müraciət etməyə çalışmalı, həmçinin dilini öyrənəcəkləri ölkənin mədəniyyəti haqqında ilkin məlumat almaq üçün filmlər izləməlidirlər. Bir sözlə, dil və mədəniyyət bir-birindən asılıdır.

Mədəniyyət insanın az və ya çox dərəcədə əldə etdiyi bilik və vərdislər, ictimai və istehsalat həyatı, savad, yaradıcılıq və mənəvi-əxlaqi fəallıqdır. Eyni zamanda, buraya insan tərəfindən yaradılmış sərvətlər (o cümlədən maddi sərvətlər) də daxildir. Teatr sənəti də mədəniyyətin əsas qoludur. Teatr incəsənətin bir növü olub, hiss, fikir və emosiyaları tamaşaçı və ya tamaşaçılar qrupuna bir və ya bir qrup aktyor tərəfindən ötürülməsini əks etdirir. Deməli teatr da ünsiyyət növüdür. Elzas teatrı da mədəniyyətə çox böyük zənginlik qatıb. Strasburq teatrının 115 yaşı olsa da mənşəyi çox qədim dövrlərə söykənir və XV-XVI cı əsrlərdə mövcud olur, sonra məhv edilir və yenidən XVIII əsrdə dirçəlir. Elzas teatrının əsas vəzifəsi yerli dialektə gözəl nümunələr təqdim etmək və bu dialekti sevdirmək idi. Çox məşhur teatr yazarları aktyorları olmuşdur ki, onların Fransa mədəniyyətində də müstəsna rolları vardır. Jorj-Daniyel Arnold (Johan Georg Daniel Arnold) «Elzas teatrının atası» hesab olunur. Dialekti bədi dil səviyyəsinə qaldıran şəxsdir. O, elzas dialektində ilk tamaşanın müəllifi sayılır. Füsunkar Elzasın dialekti dövrümüzdə hələ də aktualdır. Bu dil bölgənin unikallığını və onun sakinlərinin adət-ənənələrini özündə tərənnüm edir. Elzas həm də bayramları ilə də məşhurdur. Yerli xalq bu bayramlarda xüsusi şənliklər edirlər ki, bu kimi tədbirlər də, dialektin inkişafına,

möhkəmlənməsinə zəmin yaradır. “Messti” və ya “Kilbe” Elzasa məxsus bayramlardan biridir və ildə bir dəfə qeyd olunur. Elzasın folkloru bu bayramlarda inkişaf edir, milli geyimlər, adət-ənənələr də bu tədbirdə nümayiş olunur. Hətta bu folklorların yox olmaması üçün transkripsiyalar da hazırlanmışdır. Elzasda “Yeni il” bayramı 1 ay öncədən qeyd edilməyə başlanılır. Elzas dialekti hələ də geniş şəkildə tətbiq olunur ki, bu dialektin yayılmasında, qorunub saxlanmasında ailə faktoru da böyükdür.

Bu da danılmazdır ki, bu dialekt həm mədəniyyətə, həm də elmə öz təsirini göstərmişdir. Böyük tarixi muharibələrə qalib gəlmiş bu dialekt həm televiziya, həm mətbuatda, həm ədəbiyyatda özünə yer tapmışdır. Cox şübhəsiz ki, bu kimi hallar onun yox olmasına şərait yaradır. Hətta sosial şəbəkələrdə apardığımız araşdırmalarda da maraqlı bir faktla qarşılaşdıq. Seçkilər zamanı plakatlarda şüarlar belə “iki dilli” yazılır.

Alman filosofu ilahiyyatçı şair və ədəbiyyatşünas İohann Qottfrid Herder və bəzi alman romantiklərinin fikrincə “Dil özünü ədəbiyyatda göstərdiyi zaman mədəniləşir”.

Beləliklə çox əzablı yollar keçmiş “Elzas dialekti” XIX əsrdən özünü ədəbiyyatda göstərməyə başladı. Artıq, iki dilli yazıçılar, şairlər çoxalır və maraqlısı o idi ki, onlar Alman dilinə üstünlük verirdilər.

Hüquqşünas, şair Daniyel Ehrenfrid Stobör, Elzas adət-ənənələrinin müdafiəçisi öz şeir misralarında ürəyini fransız, ilhamını alman adlandırır.

Elzas dialekti:

«Meine Leier ist deutsch, sie klingt von deutschen Gesängen,

Liebend den gallischen Hahn, treu ist französisch mein Schwert,

Mag er über den Rhein und über den Wasgau ertönen :

Elsass heißt mein Land ! Elsass, dir pocht mein Herz ! »

Fransız dili:

« Ma lyre est allemande, elle résonne de chants allemands,

Aimant le coq gaulois, mon épée est fidèle à la France,

Puisse ce cri résonner par-delà le Rhin et les Vosges :

Mon pays s'appelle Alsace ! Alsace, mon cœur bat pour toi !

Yuxarıda verilmiş seir parçasını təhlil edək: »

Bu misralar içərisində ən çox diqqəti çəkən ikinci misradır.

«Aimant le coq gaulois, mon épée est fidèle à la France»

«Qalliya xoruzunu sevərək, mənim qılıncım Fransaya sadıqdır»

Bu misrada o, Fransaya olan sadıqlıyından danışır, növbəti misralarda isə öz ölkəsini Alzas adlandırır və ürəyinin onun üçün döyündüyünü bildirir. Bu parçada da ikitərəflilik, tolerantlıq hiss olunur.

Onore de Balzak, Qərbi Avropa realizminin zirvəsi “Bəşəri komediyanın” yazarı , özünün “*Le cousin Pons*” əsəri ilə elzas dialektini işıqlandırmışdır. Bu əsərdə o Elzası tərif edir, üstünlüklərini vurğulayır, alman ruhu ilə fransız ruhunun vəhdətini göstərir. Təbii ki, o, bunu yaratdığı “Silvian Pon” və “Alman Şmuke” obrazı ilə göstərirdi. Əsərdə bir- birinə sadıq iki kasıb musiqiçi haqqında danışılır.

Elzasın Fransa tarixində yerini qeyd edərkən “Elzas məktəbini” qeyd etməmək olmaz. Mənbələrə görə “Ecole alsacienne” 1874-cü ildə Parisdə yaradılmış təhsil müəssisəsidir. Bu məktəbdə təhsil almaq bir Elzaslı üçün çox vacib idi. Bu məktəbin keçmiş tələbəsi Rocer Krünerin(Roger Crunerin) məqaləsinə görə (Elzas məktəbinin tarixinə dair 1920-1930 cu illər) ilk öncə bu məktəb başlanğıcını 1871- ci ildən götürmüş və Elzaslı müəllim Braönikin (Braeuniqin) başçılığı ilə 10 nəfərlik siniflə fəaliyyətə başlamışdır. Böyük inkişaf yolu keçərək bu məktəb 1874-cü ildən fəaliyyətə başladı. Bu məktəb bu gündə öz fərqliliyi və öz səviyyəsi ilə seçilir.

Bu şirin dialekt teatr sahəsinə də işıq saçır. Jorj-Daniyel Arnold (1780 -1829) “Lundi de Pentecôte/Pfingsmontag” adlı dram əsəri ilə Elzas teatrının təməlini qoyur. Johan Georg Daniel Arnold “Le père du théâtre dialecte alsacien” (“Elzas dialekt teatrının atası”) adlanan bu şəxs həm də hüquqşünas-alim olmuşdur. Bu teatrın yaranması və mövcudluğu elzas mədəniyyətinin inkişafına təsir göstərdi, iki dil arasında körpü oldu. Teatr həm də bu dialektin aktuallığını qoruyub saxladı və nəsil-dən-nəsilə ötürülməsində böyük rol oynadı. Elzas haqqında yazılmış əsərlər bu dilin tarixini, yaşanan bütün hadisələri tam olaraq göstərir.

İndi isə Elzas mədəniyyətində rolu olan, araşdırdığımız bir sıra insanlara nəzər yetirək. Elzas yazıçılarının və ya şairlərinin zaman-zaman hər iki ölkəyə sədaqətləri hiss olunur. Bir şeir nümunəsindən bir hissəyə nəzər yetirək. Albert Merat (1840-1909) “ Les tableaux de voyage”(1865)

Et l'on peut se vêtir autrement qu'à Paris.

L'Alsace intelligente et bonne l'a compris:

Et, malgré la douceur du passé qui l'attire,

L'Alsace intelligente et forte apprend à lire.

Tərcüməsinə nəzər salaq :

"L'Alsace intelligente et bonne l'a compris"	“Ağıllı və mehriban Elzas bunu anladı”
"L'Alsace intelligente et forte apprend à lire."	“Ağıllı və güclü Elzas oxumağı öyrənir”

Bu misralar Elzas haqqında fikirlərin yüksək və müsbət olduğundan xəbər verirdi.

Bernard Guntz tərəfindən yazılmış digər bir şeir parçasına baxaq :

Je suis de l'Alsace de cette terre féconde	Mən Elzasdanam bu torpaqlar münbitdir.
--	--

Où l'on ne parle pas Français comme tout le monde !	Orda hamı kimi fransızca danışmırlar.
Je suis de l'Alsace mon accent me trahit	Mən Elzasdanam mənim şivəm mənı ələ verir.
Dis-moi : pourquoi est-il objet de moquerie ?	Söylə mənə: bu məsxərə yeridir?

Bu nümunədən isə bu şivənin sıxışdırıldığı nəzərə çarpır və bir elzaslının mübariz olduğu vurğulanır.Ən maraqlı və təsirli nümunələrdən birini nəzərdən keçirək, bu əslində örnək bir nümunədir:

Un Poilu Parisien. Les Alsaciens (Poème publié dans les SNN le 4 octobre 1939) bu şeirdən bəzi seçmə misralara nəzər yetirək:

Lorsque l'on me parlait des enfants de l'Alsace.	Mənə Elzas uşaqlarından danışıanda.
A moi qui fût et suis toujours un enfant de Paris.	Mənim üçün mən həmişə Parisliydim.
Je ne voulais pas croire qu'ils fussent de notre race.	Bizim kökdən olduqlarına inanmaq istəmədim.
Eh bien!depuis dix jours, mes amis, j'ai compris.	Nəhayət! On günə anladım.
Moi qui vi parmi eux je le dis de tout cœur	Onların içində yaşayan mən, tam qəlbimlə deyirəm ki,
Que les enfants d'Alsace sont les enfants de France	Elzasın övladları Fransanın övladlarıdır.

Elzas mədəniyyəti Fransız elminə mədəniyyətinə çox töhvələr vermişdir. Bu sənətkarların, rəssamların , heykəltəraşların əziyyətini, fəaliyyətini qeyd etmək mütləqdir:

Qustav Dore (1832-1883) məşhur illüstrator, rəssam, karikaturaçıdır. Bu məşhur Elzaslı rəssam “Don Kixot” romanının “Sanço” obrazının təsvirini yaratması ilə də məşhurdur.

Frederik Ogüste Bartoldi - tarixi bilən hər kəs, bu məşhur heykəltəraşın dünyada tanınan nadir sənət əsəri olan “Azad qadın” əsərinin müəllifi olduğunu bilməlidir.

Jill Varelaya görə Elzas dilində danışmaq müasir gənclər üçün bir sərvətdir.

Jill Varela Elzasın böyük təşkilatları, o cümlədən OLCA (Office pour la Langue et la Culture d'Alsace - Alzasın dil və mədəniyyət qurumu) regionda dili gücləndirmək, möhkəmləndirmək üçün üç vacib müqavilə bağlamışlar.

Filip Rişerdin fikrincə, “Elzas dili köhnəlməyib hələ müasirdir”. (“ L'alsacien ce n'est pas dépassé c'est moderne”).

*Jastin Vogel*in (OLCA-nın prezidenti) söylədiyi kimi, “ Dilimizi qoyulduğu qutudan çıxartmalıyıq”.

Elzas dialekti üzrə araşdırma aparan hər kəs çox şübhəsiz ki, Sonya Riş(Sonia Riche) adına rast gəlib. Bu xanım Elzas mədəniyyətində rolu olan şəxslərdən biridir. Bu xanım iki dildə hekayələr, nağıllar danışan, bunu bütün şəhərləri gəzərək göstəriş şəklində edən hekayə yazarıdır. O, nağılların təkçə uşaqlar üçün olmadığını və böyüklərin də nağılı sevdiyini qeyd edib. Bu kənardan heç də bəsit görünməsin. Şübhəsiz ki, bu əslində yox olma təhlükəsində olan bir dilin yayılmasına, unudulmamasına xidmət göstərir. Bu təbliğatı o, çox mədəni, çox saf şəkildə aparır və hər iki dildə bunun gözəl addım olduğunu vurğulayır. Çox şübhəsiz ki, bu, hər iki mədəniyyətə xidmət göstərir.

Tədqiqat işimizdə araşdırmalarımız zamanı şahidi olduq ki, geniş şəkildə tətbiq olunan dialekt Elzas mədəniyyətinin və şəxsiyyətinin əsas elementini təmsil edir və

bu da özünü muhtəlif formalarda göstərir. Yəni, bu həm də gündəlik olaraq tətbiq olunaraq yaşanan mədəniyyətdir. İzlədiyimiz teatrlardan, qulaq asdığımız müsahibələrdən, oxuduğumuz məqalələrdən topladığımız bəzi sözlərin oxşarlığına baxsaq, burada dilin bir-birinə necə təsir etdiyinin şahidi oluruq:

Elzas	Fransız	Azərbaycan
Elsass	Alsace	Elzas
Buschur	Bonjour	Salam
Sälü binander	Salut tout le monde	Hamiya salam
Merci vielmols	Merci beaucoup	Çox sagol
Week end	Wuchaand	Həftə sonu
Maman	Màmma	Ana
Choucroute	Sürkrüt	Şukrut

Bu topladığımız leksik vahidlərdən bir-birinə bənzərlik olduğunu görmək olur. Diqqətlə dinləyən zaman, kiçik bir araşdırmadan sonra bu dil anlaşılmağa başlayır. Əslində burada müqayisə dillə dialekt arasındadır. Yəni, nəticədə hər ikisi ünsiyyət üçün tətbiq olunur. Sadəcə “dil” dövlət tərəfindən rəsmi qəbul olunur “dialekt” isə müyyən toplu insanların aralarında danışdıqları, yaşatdıqları (şifahi şəkildə) dildir, yəni dialektidir.

Diçilərin fikrincə nə qədər vurğu gizlədilsədə istifadə olunan cümlələrdən danışanın Elzaslı olduğu bilinir. Məsələn:

"Tu dis montre moi-le et passe moi le!	“Sən deyirsən onu mənə göstər onu mənə ötür”.
Tu fermes la lumière quand tu veux l'éteindre.	İşığı söndürmək istəyəndə onu bağlayırsan.

Tədqiqat işimizdə çox zəngin mənbələrlə qarşılaşdıq, “elzas dialekti” adı altında çox faktların, tarixi hadisələrin şahidi olduq, çox gözəl nümunələrlə qarşılaşdıq. Aşağıdakı nümunə bu qəbildəndir:

- "Lettre alsaciennes"-“Elzaslıların məktubları”

Fransız dili	Azərbaycan dili
Vous adorez l'Alsace, cher oncle Claude.	Əziz Klod əmi, siz Elzasa valehsiniz.
Et vous avez su l'alsacien?	Bəs siz Elzas dilini bilirdiz?

XIX əsrdə artıq Elzas dialektini burjualar da danışmağa başladı və dil mədəniyyətdə özünü göstərdi. Bu mövzuda ilk əsər Jorj-Daniyel Arnold (Johan Georg Daniel Arnold) tərəfindən yazılmış “Der Pflingstmontag” əsəridir.

Andre Vekman gözəl şeirlərin müəllifi idi. O şeirlərini üç dildə “Alman”, “Fransız” və bu iki dildən törəyən “Elzas” dialektində yazmışdır. Onun haqqında hətta sənədli film də çəkilmişdir. Bu insan iki xalq arasında dostluq yaratmağa çalışan Elzaslı şairdir. Bu insan üçün yaradıcılığının mərkəzində “dil” məsələsi dayanır. Əsl şairlər indi azdır. Bu adam üç mədəniyyəti öz üzərində daşıyır. O həmişə xalqına, köklərinə sadıq qalmışdır [Fransa televisiyası, CNC, Alsace region, CUS, OLCA və s.]. O, öz şeirlərində itirilmiş, unudulmuş “Elzas dialektindən” ürək ağrısı ilə söz açır və bu dili rəsmi Fransız dilinin əvəz etməsini bildirir. Bu iki dilli mədəniyyəti təbliğ edən şairin Fransız mədəniyyətində xüsusi yeri vardır. Andre Vekman “Akademik palma” mükafatına da layiq görülmüşdür. Əsərlərinin demək olar ki, hamısı Elzasla bağlıdır.

Alexia Marpl(*Alexia Marple*) adlı restoran işlədən xanım deyir: ”Alzası kəşf etmək üçün təklif edirəm bəzi elzaslıların kitablarını oxuyun. Orda siz Elzasın bu günün, dünənin və gələcəyin tapacaqsınız. Kitablarda Elzasın mədəniyyətini, Strasburqun onun üçün əhəmiyyətini görəcəksiniz. Elzas haqqında minlərlə məlumat var. [72,]

Mədəniyyət deyəndə ilk ağıla gələnlərdən biri də musiqidir. Elzasın musiqisi çox inkişaf edib. Bura bayramlar, festivallar diyarıdır. 1885-ci ildə Strasburq Konservatoriyası yaradılmışdır. Elzas musiqisi əsasən orkestr ilə ifa olunur. Bu musiqi Alman, Avstrya, İsveçrə, Çex musiqisinə bənzəyir.

D'r Hans im Schnòckeloch

Chanson enfantine (alsacienne)

D'r Hans im Schnòckeloch hāt

Jean du trou à moustiques a tout

àlles, wàs er will,

ce qu'il veut,

Un wàs er hāt, dess will er nit,

Et ce qu'il a, il ne l'a pas,

Un wàs er will dess hāt, er nit.

Et ce qu'il veut, il ne l'a pas,

D'r Hans im Schnòckeloch hāt,

Jean du trou à moustiques a tout

àlles, wàs er will

ce qu'il veut,

Bu Elzas musiqi nümunəsi, əyləncəli uşaq musiqisidir. Biz bu parçanı iki dildə verdik.

Elzas Konservatoriyası dünyaca məşhur konservatoriyadır. Burada musiqi tədrisi ilə yanaşı alətlərdən ibarət laborotoriya da mövcuddur. Musiqi ilə yanaşı film haqqındada onu qeyd edə bilərik ki, 1996-cı ildə hər iki mədəniyyəti özündə birləşdirən bir film ərsəyə gətirildi, bu film 11 oktyabrda yayıma çıxdı və böyük uğur

qazandı. Die Elsässer (elzas)- “Les Alsaciens ou les Deux Mathilde” - Alzaslılar və İki Matilda. Bu film Mişel Favard tərəfindən hazırlanmışdır və film tarixi dram janrındadır. Filmdə baş rolların hər ikisinin adı “Matildadır”. Əslində filmdə hər iki obraz elzaslıları təmsil etmir, yalnız biri, bu da onun adı ilə təzad yaradır. Əsərdə tarixi faktlar daha çox yer almışdır.

Yunanlıların deyimi ilə desək, musiqi “Allahın töhvəsidir”. Dünyada elə bir xalq, tayfa yoxdur ki, musiqisi olmasın. Musiqi dili, dünyada insanları birləşdirən yeganə dildir. Biz musiqilə onun zənginliyinə söykənərək aid olduğu xalq barədə fikir yürüdə bilərik. Elzasın da özünə məxsus musiqisi var. Əgər bu bölgədə konservatoriya varsa musiqinin zənginliyi və peşəkarlığını qeyd etməyə, vurğulamağa ehtiyac yoxdur. Elzas musiqisini araşdıran zaman qarşımıza Roger Sifer (Roger Siffer) çıxdı. Elzas musiqisində öz fərqli yeri olan Roger, Strasburqlu müğənni, yumoristdir. Onun “La Choucrouterie” kabaresi var. O öz sənəti ilə Elsas dialektinin qorunması, yayılması, nəsildən-nəsilə keçməsi üçün əlindən gələni etmişdir. Musiqi dedikdə himn ön sırada gəlir çünki, o xalqın, dövlətin atributudur. Himndən bir parçanın müqayisəsinə baxaq:

Elzas	Fransız
Sei gegriesst dü unsres Landes Zeiche Elsass Fähne flatternd froh im Wind Dini Farwwe lieblich ohnesgleiche Zinde stets wo mer versammelt sind	Sois béni symbole de notre pays Drapeau alsacien flottant gaiment au vent. Tes couleurs chéries et sans égales. Brillent toujours là où nous sommes rassemblés.
Wiss un Rot, d'Fähne sämmer schweben! Bis zuem Tod, sind trei mir ihn ergeben!	Blanc et Rouge. Voici le drapeau qui flotte. Jusqu'à la mort nous lui serons fidèles et dévoués!

Bu şeir parçasında öz bayraqlarına sadıqlıkdən, bayrağın “ağ”, “qırmızı” olmasından danışılır. Himnin kiçik bir parçasından belə, sədaqət və öz ölkəsinə sevgi duyulur. Bir bayrağın əhəmiyyəti dərk edilir, çünki, onlar bu bayraq altında birləşib, dillərini, mədəniyyətlərini, irslərini bu bayraq altında qoruyurlar. Onlar bu dialektin nəsil-dən-nəsilə keçməsi üçün mübarizə aparıblar, müharibəsiz, qansız, özlərini sübut edərək, sevdilərək buna nail olublar. Bu mübarizəni çox şübhəsiz bunun üçün yaranmış qurumlar, təşkilatlar daha gözəl həyata keçirir.

L'OLCA(Alzasın dil və mədəniyyət qurumu) - təşkilat1994-cü ildə yaradılmışdır.

L'OLCA- L'Office pour la langue et les Cultures d'Alsace et de Moselle (fransızca)

L'OLCA –ELSASSÏSCHES Sprochàm (elzas dialekti)

Təşkilatın yaranma təşəbbüskarları və bu təşkilatı maliyyələşdirənlər əlbəttə ki, elzaslılardır. Məqsəd aşkardır, dilin və irsin qorunması. Təşkilat festivalların, müsabiqələrin, tamaşaların, sosial tədbirlərin keçirilməsində yaxından iştirak edir və bu işlərə xüsusi nəzarət edir.

Bütün elzaslıların hər zaman daxillərində qorxu var. Onlar qorxurlar ki, bu irs yoxa çıxmağa bilər. Azad ruhlu jurnalist Cassandr Leray (Kasandr Leray) belə qeyd edir: "Conserver le dialecte alsacien,"des fois, j'ai l'impression que tout le monde s'en fout". - "Elzas dialektini qoruyun, bəzən mənə elə gəlir ki, heç kimin vecinə deyil".

Bu əslində bir xatırlatmadır, çağırışdır. Axı, yeni nəsil bu dəyəərə yaşlı nəsil kimi yanaşmır. OLCA- nın apardığı araşdırmalara görə, Elzasda 600000-dən çox insan bu dildə danışır və bunların çoxu yaşlı nəslin nümayəndələridir.

OLCA təşkilatının təşkil etdiyi kurslardan bir epizod:

Kursu aparən Sabin Lap otaqları gəzir və 1975- ci ildə hazırlanmış elanı uşaqlara nümayiş etdirir. O deyir: “Görürsüz bu mübarizə necə köhnədir”? O burda çağırışlar edir: “Bu dili öz uşağına öyrətməyənləri mən başa dümürəm, mən öz uşaqlarıma bunu öyrədirəm, evdə ancaq bu dildə danışırıq, bu dialektin itməməsinin yeganə yolu onu övladlarınıza öyrətməkdir”.

Sabin Lapın nümayiş etdirdiyi posterdə yazılmış bir-iki cümləni nümunə olaraq göstərək:

“N'Abimons pas l'Alsace - Zweisprachigkeit, Unsere Zukunft Lehre d'kinder Elsässisch!”

Posterdə: “Uşaqlarınıza Elzas dilini öyrədin! “Baba balaca nəvəsinə öyrədir: Bilirsən balam, leyləklər Elzasın üstündə uçanda fransızca danışdıqları eşidirlər və düşünürlər ki, hələ Elzasa çatmayıblar və geri qayıdırlar”. Bu sadə poster çox şeylərdən xəbər verir, bu çağırış əslində uşaq psixologiyasına uyğun tərtib olunub, hər şey ən incə dərinliyinə qədər düşünüldü. Bu poster 1975-ci ildə tərtib olunsada bu günə qədər də aktualdır.

Bir dilin ən zəngin nümunələrindən biri də atalar sözləridir:

"Une mère nourrit plus facilement sept enfants que sept enfants une "mère ".

“Bir ana yeddi uşağı daha rahat yedizdirər, nəinki yeddi uşaq bir ananı”.

"Qui n'a pas d'enfant ne sait pas pourquoi il vit" .

“Kimin uşağı yoxdursa nə üçün yaşadığını bilmir “.

"Chacun se file un avenir"- “Hər kəs öz gələcəyini düşünür”.

"Une maison sans femme est une prairie sans rosée."

“Qadınsız ev gülsüz çəmən kimidir”.

Bütün atalar sözlərini diqqətlə nəzərdən keçirdik əslində bəzi hallarda mentalitetin necə güclü olduğunu gördük. Bütün bu misalları, nümunələri araşdırdıqca görürük ki, hər bir mədəniyyət özünü dildə göstərir. İnkişaf edən mədəniyyət, yeniliklər, dildə üzə çıxır. Dil mədəniyyətin əsasında dayanır və milli-mənəvi dəyərlərin, adət-ənənələrin və əxlaqi keyfiyyətlərin daşıyıcısıdır. Dil, xalq və tarix, bunlar bir birinə sıx bağlı anlayışlardır. Bunların hamısına bağlı bir məfhum isə dindir. Elzas dinə bağlı ərazidir. Bu müqəddəs dəyərləri olan bu bölgə dini inanclara daim sadıq qalır. Bu bölgədəki möhtəşəm kilsələr bunun bariz nümunəsidir. Burada dini inanclar da

ikiyə bölünür şimalda protestantlar, cənubda katoliklər yaşayır, şəhərlər və kəndlər katolik və protestanta bölünüblər. Məsələn Strasburq protestant, Kolmar isə katolikdir. Din haqqında danışarkən, Milad bayramını burada qeyd etməsək olmaz. Milad bayramı Strasburqda 1570-ci ildən qeyd edilir. Bu bayram münasibəti ilə hər il şəhərə iki milyon turist daxil olur. Turist axını çoxaldıqca bu ərazi sevilir, rəğbət qazanır. Turistlər sayəsində elzaslılar Elzasın mətbəx, mədəniyyət və folklorlarını təqdimə edə bilirlər. Gələn turistlərə Milad əyləncələri çox maraqlı olur. Miladın mifoloji personajları vardır. Burada həm mənfi həm də müsbət obrazlar var:

Müqəddəs Nikola müsbət obrazdır.

Hans Trap pul hərisi.

Xristinel və ya uşaq İsa obrazı.

Bütün təhlillər dialektlə mədəniyyətin bir-birinə bağlı olduğunu göstərir.

1.3. Elzas dialektinin linqvistik xüsusiyyətləri nəzəri aspektdə.

Bildiyimiz kimi “dialekt” şifahi dildir, yazılı dil deyildir. Bu səbəbdən də araşdırma aparmaq bir o qədər də asan deyil.

Dil - işarələr sistemidir. Dil dövlət tərəfindən rəsmi qəbul edilmiş ünsiyyət vasitəsidir. Bütün rəsmi danışmalar, yazışmalar, görüşlər bu dildə aparılır.

Dialekt isə şifahi dildir, rəsmi olaraq dövlət dili kimi qəbul olunmur sadəcə bir qrup insan tərəfindən anlaşılır və yayılır. Dialektlər ədəbi dilin normalarına tabe olmur, müəyyən ərazidə yaşayan əhəlinin yerli danışmaq dilində istifadə etdikləri leksik vahidlərdir.

Elzas dili iki nəhəng (*Fransa və Almaniya*) Avropa dövlətinin arasında yayılmış, iki ölkənin təsiri altına düşmüş, bu günə qədər qorunub saxlanmış bir dialekt. Alman təsiri duyulan bir dialekt, bu gün statistikaya görə elzaslıların 43% bu dildə danışır, fikirlərini ifadə edir. Elzas dili Fransada fransız dilindən sonra ikinci yerdədir (statistikaya görə). Elzas dili əslində alman dilini bilənlər üçün daha çox

anlaşılır. Dil quruluşuna görə də eyni xüsusiyyətləri daşıyır. Gəlin aralarındakı oxşar-fərqli cəhətlərə nəzər salaq:

Tələffüz fərqi.

Elzas	Fransız	Alman
A	O	A
E	Éê	EU
B	B/P	B

Əvəzlilər.

Elzas(tonik)	Elzas (atone)	Fransız	Azərbaycan
İch	İ	je	Mən
Dü	De	tu	Sən
Er	'r	İl	O kişi
Sie,si	Se	Elle	O qadın
Mer	Mr	Nous	Biz
Ehr	're	Vous	Siz
Es	's	Cela	Bu

Saylarda fransız dilinə oxşarlığa rast gəlmədik, daha çox alman dilinə bənzərlik var.Əslində fransız dilinin say sistemindən daha sadədir çünki, fransız dilinin say sistemi nisbətən çətinlik yaradır.

Elzas	Fransız	Azərbaycan
Null	Zéro	Sıfır
Eins	Un	Bir
Zwei	Deux	İki
Drèi	Trois	Üç

Viar/vier	Quatre	Dörd
Fimf	Cinq	Beş
Sechs	Six	Altı

Cümlə indiki zaman:

Fr	Els	Az
Je suis un homme.	İch bin e mann.	Mən kişiyəm.
C'est une femme.	Se esch e Fraj.	Bu qadıdır.

Cümlə üç dilli müqayisə:

Alman	Elzas	Fransız
Er fährt sein Auto.	Er düet si Wage fahre.	İl est en train de conduire sa voiture.

Təbii ki, alman dilinə oxşarlığı olsa da kifayət qədər fərqlərdə var, üçlü müqayisəyə nəzər yetirək:

Elzas	Alman	fransız	Azərbaycan
Se və ya senn	Sein	être	Olmaq
Ha	Haben	avoir	malik olmaq
Wäre	Werden	devenir	Olmaq

Bütün fərqli xüsusiyyətləri özündə daşıyan “elzas dialekti” bir çox fransız, əcnəbi dilçilərin diqqət mərkəzində idi. Bu sahənin nəzəri cəhətdən araşdırılmaya ehtiyacı var idi. Elzas dialekti tarixə köklənmişdi, ona görə də araşdırma aparmaq çox sahəli idi.

Son on illikdə dilçilər elzas dili haqqında məlumatları yazılı və audio şəklində toplayıblar. Bu “etnolinqvistik” sorğular dilçilik atlasının yaranmasına imkan

yaradırdı. Bu üsulla tədqiqat işini 1957-1969 cu illərdə Ernest Beyer(Ernest Beyer) aparırdı. Tədqiqatçı 200 kənddə araşdırma aparmış, müsahibələrini maqnetofona yazmışdı. O, bu dilin kökünü araşdırırdı. Ernest Beyerdən sonra araşdırma, toplama işini Arlete Botorel-Uits(Arlette Bothorel-Witz), Silvən (Sylvain Tesson), Spindlör (Spindler), Pascal Erart (Pascal Hérard) davam etdirdi. Onların sayəsində çox zəngin “xəzinə” toplandı. Bu dərslik və məlumatlar toplusu kimi universitetlərdə tədris edilir.

Strasburq Universitetinin müəllimi, Elzas və Mozel dialektogiyası departamentinin direktoru, dilçi Paskal Erhat deyir:(Pascale Erhart) “*Şagirdlərim bəzən Elzas diləktində olan bəzi sözləri bilmir. Bu da onların bu dildən az (fransız dilində daha çox danışır) istifadə etmələrini göstərir. Həyat inkişaf edir, təbii yeni sözlərə ehtiyac var onları icad etmək lazımdır. Ona görə də tələbələrlə birgə yeni sözlər yaradıırıq*” [71].

Bu sözlərə diqqətlə baxaq: Aşağıdakı sözlər gündəlik olaraq gənclərin istifadə etdikləri sözlərdir.

Frätzbuch	Facebook
Eisperrung	Həbs
Hossebibs	Mobil telefon

Elzas dialektini araşdırılması dilçilər üçün maraq dairəsi idi.

Andre Tabure Keler(Andrée Tabouret Keller)(*Jurnal of Language Contact məsləhət şurasının üzvü*) Fransız sosiolinqvistika sahəsində araşdırma aparan dəyərli alimlərdən olmuşdur. O, əslən fransız idi, lakin, elzas dilini mükəmməl bilir, bu dilə bir başqa bağlılığı var idi. 1956 cı ildə "Contribution à l'étude de l'apprentissage scolaire de la langue française en Alsace" adlı dissertasiya işini müdafiə etmişdir. Bu tədqiqat işində əyalətdə yaşayan uşaqların biliklərini, intellektlərini fransız dilli uşaqlarla müqayisə edir və aralarında heç bir fərq olmadığını qeyd edir.

Pol Pevi “Üçüncü Reyxin” arxivlərinin araşdırılması üçün əlindən gələni edirdi.

"Nouveau dictionnaire de biographie alsacienne"(Elzas bioqrafiyasının yeni lüğəti) (NDBA). Bu lüğət Elzasın dünənindən bu gününə qədər olan şəxslərin bioqrafik lüğətidir.

Jak Şorand “Fransız dialektologiyasına giriş” (Introduction à la dialectologie français) adlı əsərlə tanış olur, bu kitab böyük bir tarixi dövrü əhatə edir və dialektlərin nə vəziyyətdə olmasını göstərir, onun fikrincə dialektlər “qədim dialektlərə” və “müasir dialektlərə” bölünür [26 s. 359].

Albert Doza (Albert Dauzat) öz dilinə sadıq fransız dilçisidir. Onun 1948-ci ildə Elzas dili ilə bağlı "À propos du nom de l'Alsace "adlı məqaləsi tədqiqatçılar üçün çox yararlı olmuşdur, onun fikrincə Elzas öz adını Qallardan götürüb. O, dilin vulqarlaşmasından çox narahatlıq duyur, onun istəyi dilçiliyin inkişaf etməsi və dil problemlərinin aradan qalxması idi [22. s.174].

Dilçi nəzəriyyəçilərə görə Alman dili kimi elzas dialekti də flektivdir.

Flektiv dillər- dillərin morfoloji quruluşca üçüncü tipidir. Onlara flektivləşdirən, üzvi, formal,təsrif olunmayan dillər də deyilir. Bu dillər başqa dillərdən fərqlənir.Yəni dəyişiklik sözün kökündə gedir.

Elzas dialektində cəmi üç zaman mövcüddür ki, bunlardan ikisi mürəkkəb zamandır.Feil-kök və məsdər sonluğundan “e “ səsindən ibarətdir. Bu sonluq cənub hissədə “a” kimi tələffüz olunur şimalda isə “ə” kimi tələffüz olunur.

Feil (verb)	Tələffüz(prononciation)	Fransız dilində
Mache	[mø:xa]	Faire(etmək)
Làwe	[la:va]	Vivre

Elzas dialektində cümlə quruluşu da alman dilinə uyğundur.

Sujet (isim)+verb(feil)+objet(əşya obyekt) bəzi hallarda.

Objet+verb+ sujet olur. Misallara nəzər yetirək:

Fransız dili	Elzas dialekti
Il lit un livre.	Er lest e Büech (sujet+verb+objet)
Maintenant, il lit un livre.	Jetz lest er e Büech(complément circonstanciel+verb+sujet+objet)

Qaydaya görə,

Elzas dialektində bir feilin qarşısına müxtəlif şəkilçilər artırmaqla mənasını dəyişmək və yeni söz yaratmaq olur.

Feil	Şəkilçi	Tərcümə
Stelle	-	poser verticalement (şaquli qoymaq)
Bestelle	Be	Commander(sifariş etmək)
Anstelle	An	Allumer(alışdırmaq, yandırmaq)ouvrir (açmaq)
Abstelle	Ab	Couper(kəsmək)éloigner(uzaqlaşdırmaq)

Elzas dialektində intonasiya, vurğu və ritm böyük rol oynayır. Bu halların dəyişməsinə görə də, mənalar dəyişir. Saitləri Alman dilindəki kimi tələffüz edilir. Ancaq vurğulanmış tipik elzas saitləri də vardır. Bu tələffüzə, vurğuya görə bəzən Elzaslılar seçiliblər, diqqət mərkəzində olublar. Bu ləhcəni eşidən hər kəs əvvəlcə onlara rişxənd edib, amma, bu artıq keçmişdə qaldı.

Strasburqda kafedə işləyən bir ofisiant deyir: “Əvvəllər çox əziyyət çəkirdim, indi isə öz dialektimlə qurur duyuram”. [72,]

OLCA-ya görə "bütün çətinliklər geridə qaldı, artıq bir elzaslı iş üçün harasa müraciət edəndə dili ona mane olmur, bəli görülən bütün işlər, tədbirlər öz bəhrəsini verdi.

Dediyimiz kimi dillər bir-birinə təsir etdi. Bunun sayəsində hər ikisində lüğət fondu zənginləşdi. Elzas dialekti ilə fransız dili arasındakı fərqlər haqqında məlumatları nəzərə çatdırdıq, indi isə fransız dilindən elzas dialektinə keçən sözlərin siyahısını nəzərdən keçirək, elə sözlər var ki olduğu kimi keçib, elə sözlərdə var ki, müəyyən dəyişikliyə uğrayıb. Tərtib edilən lüğətə nəzər yetirək :

Fransız/ Elzas	Azərbaycan
Maire	Mer
Capitaine	Kapitan
Coiffeur	Bərbər
Masseur	Masaj edən
Acteur	Aktyor
Voyageur	Səyahətçi
Port	Qapı
Vétéran	Veteran

Bütün müqayisələrə, fikirlərə baxdıq və onun şahidi olduq ki, Elzas dialekti tarixdən güc, rəng alaraq öz yerini möhkəmləndirib. Artıq Parisdə, başqa şəhərlərdə bu dialektə yad baxılmır. Bu dialekt öz tarixi, öz mədəniyyəti və öz insanların səbri, əzmi nəticəsində özünü sevdirdi, qəbul etdirdi və hətta bir çox gənc tədqiqatçıların diplom işinə, məqaləsinə, lüğətinə, kitabına çevrildi. Fikrimizcə, buna dialekt adının verilməsi haqsızlıqdır. Çünki, Elzas dialektinin bir dil qədər çəkisi var. Bu özünü hər sahədə, yazılan seirlərdə, əsərlərdə göstərməklə, dialektin şirinliyini və gözəlliyini hiss etdirir.

Elzas	Fransız	Azərbaycan
Red wiss ésch scheen	Blanc est noble	Ağ zadəgandır
Wiss ésch nôwel	Blanc est intelligent	Ağ ağıllıdır
Wiss ésch gschît	Blanc est français	Ağ fransızdır
Wiss ésch franzeesch	Français est blanc	Fransız ağdır

franzeesch ésch wiss wiss un chic	Blanc est chic	Ağ gözəldir
--------------------------------------	----------------	-------------

Elzas dialektində yazılmış şeir parçasında « ağ » rəngin nə qədər dəyərli olmasını, gözəlliyin tərənnümü olmasını görürük. Onun Fransa üçün simvolik dəyər daşdığı misralarda da görünür. Əslində “Ağ rəng” bizim üçün də dəyər daşıyır, “ağ” rəng saflıq, paklıq və təmizlik nişanəsidir.

Salut bissàmme!	Salut tout le monde!	Hamıya salam.
Mir lewe im Elsàss	Nous vivons en Alsace	Biz Elzasda yaşayırıq.
Un do dràne,hàn mir viel Gspàss.	Et cela nous plaît beaucuop.	Bu bizim çox xoşumuza gəlir.
Mir hâlte zsàmme.	Nous nous serrons les coudes.	Çiyin çiyinə dayanmışıq.
Un redde Elsässisch.	Et parlons l'alsacien.	Elzaslılardan danışaq.

Elzası tərənnüm edən daha bir şeir parçası, araşdırdığımız hər bir nümunə deyilənlərə sübütdür. Dilçilərin nəzəriyyələrində yer alan Elzas həqiqətəndə tədqiq edilməyə dəyən bir mövzudur.

II FƏSİL

ELZAS REGIONUNUN ƏHATƏ DAİRƏSİ.

2.1.Elzas dialektinin regional əhatəsi.

Dilçilik elmində coğrafi təsnifat deyə bir anlayış var. Bu təsnifat xalqları qruplaşdırmaq və bəzi qanunauyğunluğu aşkara çıxarmaq üçün əsas təsnifatlardan biridir. Hər bir xalq öz etnik ərazisinə malik olduğu üçün, onları bu əlamətə görə təsnif etmək olur. Etnoqrafik xəritədə özünü göstərən bu təsnifat növü xalqların əraziyə görə bölgüsünü göstərməklə yanaşı, bir faktı da sübut edir ki, xalqların müxtəlif ərazilərdə yerləşməsi hər hansı təsadüf üzündən baş verməyib, əksinə uzun tarixi inkişaf prosesinin məhsuludur. Belə deyək xalqlar tarixən öz "oykumena"sını (yer kürəsinin insan yaşayan hissəsi) dəyişmək məcburiyyətində olublar. Bu özünü hər şeydə göstərib.

Etnik ərazi, yəni müəyyən xalqın yerləşdiyi vilayət onu başqa xalqlardan fərqləndirən mühüm əlamətlərdən biridir. Hər bir xalq, adətən, müəyyən bir ərazidə formalaşır. Lakin bəzən tarixi inkişaf prosesində bir xalq başqa bir xalqla ərazi cəhətdən qarışıq yaşamağa məcbur olur.

Fransa Qərbi Avropada yerləşən quruluşuna görə altibucaqlı adlanan dünyanın aparıcı dövlətlərindən biridir. Fransa üç tərəfdən su, üç tərəfdən quru ilə əhatə olduğu üçün həndəsi cəhətdən altı bucaqlıya bənzəyir. Şimal dənizindən və İngilis kanalından Aralıq dənizinə və Reyn çayından Atlantik okeanına qədər şimaldan cənuba doğru uzanır. Fransa coğrafi şəraitinə görə fərqlənir. Fransa Avropa Birliyinin ərazisinin demək olar beşdə birini tutur. Həmsərhəddir:

- Belçika
- Luksemburq
- Almaniya
- İsveçrə
- İtaliya

- İspaniya
- Andora
- Monako

Fransa Avropa İttifaqının qurucu üzvüdür. Rusiya və Ukraynadan sonra ərazicə Avropanın ən böyük 3-cü ölkəsidir. Avropa qitəsinin qədim dövlətlərindən sayılır. Ölkə ərazisində 3 təbii-coğrafi bölgə ayrılır. Ölkənin Cənub- Şərq və Cənub - Qərb sərhəddi boyunca yüksək Alp və Pireney, orta hündürlüklü Jura dağları uzanır. Fransanın rəsmi dili Fransız dilidir. Fransada bir çox dillər mövcuddur, onlar regional dillərə və mühacirlərin dillərinə bölünür. Bu dillərin sayı 75- dir. Onlardan 24-ü Fransanın Avropa hissəsinin yerli əhalisinin dilidir.

İkinci dünya müharibəsindən əvvəl Fransız dilində ancaq məktəblərdə danışılırdı. Daha sonra fransız dilinin dəyəri artdı.

Fransanın müxtəlif bölgələrində 28 fərqli vurğu və ya dialektlər var. Burada fərq təkçə vurğuda, tələffüzdə deyil hətta söz fərqi də var. Buda tədqiqatçıların, turistlərin işini çətinləşdirir.

L'accent lyonnais (Lion vurğusu) bunu dialektə adlandırmaq olar bu vurğuda saitlər daha qapalı tələffüz olunur və sait düşümü daha çox baş verir. Nümunə:

- J' m'en vé à Saint-Fon'→Je m'en vais à Saint-Fons

«L'accent du Sud» (cənub vurğusu) bunu bəzən «L'accent du Midi » adlandırırlar.

Bu vurğu standart fransız dilindən fərqlənir və bu tələffüzü eşidən zaman bunun hansı əraziyə aid olduğu üzə çıxır.

- Ça m'espante→bu cənubda işlənir, standart fransız dilində isə Ça m'étonne.
- Je crains dégun→ je ne crains personne.
- Quicher→serrer, entasser.

L'accent du Nord (şimal vurğusu) bu ərazidə sait səslər adətən burunda tələffüz olunur. Daha sonra maraqlı dialekt «Ch'ti» dialektidir. Əslində bu bir pivə markasıdır. Gəlin baxaq bu dialekt nə üçün belə adlanır. Burada “s” lə başlayan sözlərdə onun əvəzinə “ş “ səsini əlavə edirlər.

Nümunə:

Ça va→ cha va

Daha bir hal:

tu→ti, moi→mi olur.

Şimalda siz dialoqlarda ən çox "quoi" və "bah" sözlərini çox eşidəcəksiniz üstəlik onlar bunu lazımsız işlədillər.

L'accent parisien (Paris vuğusu) Bunu əslində standart Fransız dili adlandırsaq yanılmazıq. Əslində uzun illər bu standart model kimi qəbul olunmuşdur.

L'accent de Tour (Tur vilayətinin vuğusu) bu əslində ən anlaşılan ən təmiz tələffüz formasıdır. Fransız dilini öyrənən tələbələr üçün ən ideal tələffüz formasıdır.

Alfred dö Vigni (Romantik Fransız şairi) buranı dilin beşiyi adlandırırdı, onların tələffüzünü sürətsiz, ləngimədən vurğusuz təmiz adlandırırdı.

Bu dialektlərin çoxluğunu əslində həm müsbət həm mənfi dəyərləndirmək olar. Bu bir-birinə qarışmış mədəniyyətlərin, dillərin məhsuludur. Qarışmış, bir- birinə hopmuş mədəniyyət özünü hər yerdə göstərir, tarixdə, ədəbiyyatda, mətbəxdə və s.

Elzas Fransanın şimal-şərqində yerləşir. Ərazisi 8280 km²- dir. Bu rəqəm onu göstərir ki, ərazi baxımından Fransa müstəmləkələri arasında ən balacasıdır. Füsunkar Elzas balaca əraziyə malik olsa da, Fransanın döyünən ürəyi sayılır. Bu əraziyə daxil olarkən dil, onun şirinliyi, insanı başqa aləmə aparır. Bu dildə işlənən ifadələr, atalar sözləri, məzəli sözlər, etik ifadələr dilin tarix boyu apardığı mübarizədən xəbər verir. Əslində Fransa Elzasın ona qatdığı dəyəri dana bilməz. Bu ərazi onun ayrılmaz hissəsidir.

Elzas ərazisi Almaniya və İsveçrə ilə həmsərhəddir. Paytaxtı isə Strasburq şəhəridir. O, üç bölgəyə bölünür:

- Yuxarı Reyn departamenti (Haut-Rhin) ('s İwerlàng) -mərkəzi Kolmar şəhəridir.
- Aşağı Reyn departamenti (Bas-Rhin) ('s Unterlând) mərkəzi Strasburq şəhəridir.
- Lotaringiya departamenti (Lorraine) mərkəzi Metz şəhəridir.

Yuxarı Reyn Fransada həm Almaniya həm də İsveçrə ilə sərhəddə, Fransanın şimal-şərqində yerləşir. Mərkəzi Kolmar (Kolmer) şəhəridir. Bu şəhər sanki göy qurşağının bütün rənglərini özündə daşıyır. Buradakı taxta evlər onun gözəlliyinə gözəllik qatır. Şəhərdə balıqçılar, onların şirin dialekti insanın diqqətini çəkir, sanki bu şəhərə istilik qatır. Burada ara kuçələrdəki balaca kafələrdə Elzasa məxsus təamlar hazırlanır. Bu departament özünün şərabı ilə tanınır. Şərab bu şəhərin hətta bütün Elzasın ən dəyərli istehsalıdır.

Kolmar şəhərini qeyd edib “Hansi” haqqında danışmamaq olmaz. “Hansi” muzey kənddir. Əslində “Hansi” Jan-Jak Ualtsın(Jean-Jacques Waltz) ləqəbi idi. Kim idi bu şəxs? “Hans əmi” kimi tanınan rəssam idi . Elzas əsilli rəssam Kolmarda anadan olmuşdur. O, bu şəhərin vurğunu olur və burada da vəfat edir. Onun eyni zamanda satirik əsərləri də məşhurdur. Hansi Elzas folklorunun aparıcı şəxslərindən olmuşdur. Onun əsərlərində işlətdiyi bəzi ifadələrə nəzər salaq:

Wie geht's? - comment ça va? - necəsən, hər şey yaxşıdır?

E gueter/a güater !- Bon appétit- Nuş olsun.

Nèèèè/Neeëï-non-yox.

Merci vielmos- merci beaucoup-çox sağol.

Avropanın füsünkar şəhərlərindən biri Kolmardır. Burada həyat çox aktivdir. Buna görə də burada dialekt daha dolğun şəkildə istifadə olunur. Bu şəhər çox özünəməxsusluqları ilə məşhurdur. Dünyaya səs salan “Azad qadın heykəli” (La

statue de la Liberté) bu şəhərdə də var. Sual yaranar niyə bu şəhərdə? Çunki dünya şöhrətli azad qadın heykəlinin yaradıcısı Frederik Ogüste Bartoldi (Frédéric Auguste Bartholdi) məhz Kolmarda anadan olmuşdur və onun şərəfinə 2004-cü ildə bu heykəl Kolmarda da ucaldılmışdır. Bu şəhərdə dialekt yaşlılar və satıcılar arasında çox işlədilir:

On peut même plus aller faire les bigoudis chez le coiffeur, j'ai pas de foehn à la maison!(elzas dilində)

Nous ne pouvons plus aller chez le coiffeur et je n'ai pas de sèche- cheveux à la maison !(fransız dilində)

Kotfertami y'a plus de schisspapier dans l'cabinet! (elzas dilində)

Mince, il n'y a plus de papier toilette dans les toilettes

Quand j'ai vu la la police, j'ai reçu peur et en plus ils étaient frach!

Contrôlé par la police, l'individu prit, il trouva l' agent agressif!

Bu bölgədə hər iki dildə küçə adları, dalğalanan Fransız bayrağı və alman tərzində evlər bu ərazinin fərqliliyindən xəbər verir. Ərazinin qeyri-adi olması iki mədəniyyətin vəhdətinin olmasıdır. Elzas həqiqətən də sehirli yerdir. Bu sehirli ərazinin hər yerindən şərab qoxusu gəlir, ləzzətli təamların qoxusu insanı bihüş edir. Bu yeməklərin demək olar hamısının iki adı var:

- Tarte flambée (fransız dilində) - flammkuchen (elzas dilində)

Bu nazik xəmərdən hazırlanmış yemək pizzanı xatırladır və çox dadlıdır.

Bu şəhərlə bizi birləşdirən dostluq da var. Azərbaycan Respublikasının Şəki şəhəri ilə Kolmar şəhəri arasında Dostluq və Əməkdaşlıq Xartiyası 19.05.2015-ci il tarixində Şəki şəhərində, 19.11.2015-ci il tarixində isə Kolmar şəhərində imzalanmışdır. Şəki şəhərinin nümayəndə heyəti 2015-ci ildə Kolmar şəhərində səfərdə olarkən dostluq və əməkdaşlıq müqaviləsinin ikinci nümunəsinin imzalanması mərasimində, həmçinin Milad bazarınının açılış mərasimində iştirak ediblər. Burada Şəkiyə aid olan mətbəx nümunələrinin satış-yarmarkası təşkil olunub.

2016-ci ildə Kolmar şəhərinə səfər zamanı mədəniyyət, turizm və iqtisadiyyat sahələrində ikitərəfli əlaqələrin daha da genişləndirilməsi məqsədi ilə nümayəndə heyətinin üzvləri bir sıra görüşlərdə iştirak edib. Onlar un məmullatları müəssisəsində, şərabçılıq zavodunda istehsal təcrübəsi ilə tanış olublar, ənənəvi Milad bayramı bazarının açılışında iştirak ediblər.

Elzas dialektinin bu ərazidə işlənən variantı o biri variantlardan fərqlənir. Bu təbii ki, tələffüz fərqi olur. Bəzi ərazilərdə daha sürətli tələffüz bəzilərinə isə əksinə. Hətta gənclər tələffüz zamanı yerli dili də istifadə edə bilirlər və bu da çox təbii çəşqınlıq yaradır.

Bis bäll- à bientôt

Bu ifadə Fransız dilindən tam fərqlənir heç oxşarlıq yoxdur.

Salü bissämmə- salut tout le monde(hamiya salam) burada birinci hissədə söz fransız dilindən götürülüb, sadəcə tələffüz forması istifadə olunub, ikinci hissə isə alman dilinə yaxındır.

Güete Morga -bonjour(salam) (le matin) bu misalın izahata ehtiyacı yoxdur. Bu tam olaraq alman dilinin təsirini göstərir.

Viel Glück - bonne chance (uğurlar)

Bu ifadələr fransız dilinə heç bənzəmir, təsəvvür edin yad bir insan Fransaya gəlir və iki qonşunun danışığını eşidir. Bu dialekt alman dilini xatırladır.

Bu dialektde hətta elə ifadələr var ki, fransız dilində ekvivalenti yoxdur.

Yo! –bu ifadənin fransız dilində qarşılığı yoxdur. Bu təəccüb narazılığı bildirmək üçün istifadə olunur.

Aşağı Reyn (Haut-Rhin)- Fransanın Şimal-Şərqində yerləşən departamentdir. İnzibati mərkəzi – Strasburqdur.

Aşağı Reyn yaradılışından sonra iki dəfə, Almaniyanın tərkib hissəsi olub:

- 1871-ci ildən 1918-ci ilə qədər Fransa-Prussiya müharibəsində məğlubiyyət nəticəsində.

- 1940-1945- İkinci Dünya müharibəsi dövründə.

Departamentin mərkəzi Strasburqun mənası “küçələr şəhəri” « la ville des routes » (*Strass* : rue ; *bourg* : ville) deməkdir. Strasburqda Avropa İttifaqının parlamenti, Avropa Şurası və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi yerləşir , ona görə də onun ləqəbi “Avropanın Paytaxtı”dır. Ona görə də bu şəhərdə həyat qaynardır, əhalisinin sayına görə Fransanın yeddinci ən böyük şəhəridir. Sıxlıq çox olduğu üçün burada dialekt daha çox istifadə olunur. Strasburq ərazisinə daxil olan kimi, iki ölkənin də ruhu hiss olunur. Burada iki ölkənin vəhdəti küçələrdə, tarixi tikililərdə hiss olunur və sanki havada qanad çalan leylək də (Elzasda müqəddəs sayılır) elzaslıyam deyir. Bu ölkə sanki iki rəssamın əlindən çıxıb, hər iki rəssamın rəng çalarları duyulur. İki vəhdət iki toxunuş! Ətrafda fransız bayrağı əsir lakin, binalar, tikililər, kilsələr, abidələr hamısı alman tərzindədir. Bura Almaniyaya 15 dəqiqəlik ərazidə yerləşir. Bu ərazidə ikili təsir qaçılmazdır. Hər tərəfdən Elzas dialekti səslənir. Dialekt elzaslıyı tanımağımız üçün vacibdir amma onlara xas başqa xüsusiyyətlərdə mövcuddur

1. Bir elzaslı hər gün gül kələmi yeyir desək yanılmarıq.
2. Boğazlarını nəmləndirmək üçün pivə içirlər.
3. Elzaslılar daha çox almanlara bənzəyir.
4. Onların tələffüzü çox pisdır.
5. Yer adları tələffüz edilməzdir.
6. Bir elzaslının xolestrolu bir fransızla müqayisədə çox yüksəkdir.
7. Lotarengiya Elzasa nifrət edir.
8. Elzaslılar çox istiqanlı və qonaqpərvərdir.

Bu dialekt nə alman nə də fransız dilindədir. 1945- ci ildə bu dialeketin istifadəsi qadağan olunsa da 1970-ci ildə canlanma baş verdi və bu günə qədər də bu ərazinin hər yerində bu dialekt səslənir. Lövhələrdə küçə adları hər iki dildə qeyd edilir:

Rue Des Veaux -Kalbsgass

Rue Des Zouaves-Schwowegass

Düzdür bu yanaşmaya yad yanaşanlar da var. Onlar bununla Fransanın tarixinə xələl gələcəyini düşünür.

Un shmoutz (bisou)- öpücük, bu söz ən çox ananın dadlı yeməyini yeyib bitirəndən sonra ona deyilməli sözdür.

Schatz- bu sözün kökü alman dilindən gəlir, mənası «xəzinə» deməkdir. Elzas dialektində isə bu söz uşaqlara deyilən «əzizim»,« körpəm » mənasında işlədilir.

Oyé - Bu sözü Strasburqun hər yerində eşidə bilərsiniz. Təəccüb, sevinc kimi emosiyaları ifadə etmək üçün istifadə olunur.

Buschur- salam

Àdje-əlvıda

merci vielmols - merci beaucoup- Çox sağol

Weisch - bu ifadənin əslində mənası “sən bilirən” , amma dialektə mənası “sən görürən” dir.

Buschur Kinder- Salam uşaqlar.

Bəzi yer adları var ki, tələffüzü mümkün deyil. Aşağıda verilmiş misallar bu qəbildəndir:

- Pfulgriesheim
- Breuschwickersheim
- Niederschaeffolsheim
- Mittelschaeffolsheim
- Irmstett
- Souffelweyersheim
- Krautergersheim
- Oberkutzenhausen

Xüsusi isimlər elzas dialektində əsas yerlərdən birini tutur. Bu əraziyə daxil olan hər kəs küçə adlarını, kilsə adlarını tələffüz etməyə çalışırlar. Bu əslində yaxşıdır, diqqəti bu füsunkar mühitə çəkir. Bu adlar öz mənşəylərinə sadıq qalıblar. Bu tarix qoxan küçələrə, elə məhz bu adlar yaraşır.

Ümumilikdə, Strasbourq Elzasın mərkəzi olduğu üçün bütün vacib təşkilatlar da burada yerləşir. Bütün tədqiqat işləri, araşdırmalar üçün ən vacib yer buradır. Elzaslılar bu adları tələffüz olunmaz (imprononçables) anlaşılmaz (incompréhensibles) ,başa düşülməz (insaisissables) deyə adlandırırlar.

İçərisində bu qəbildən xüsusi isim olan dialoq nümunəsini təhlil edək:

- Ah vous habitez Heiwiller?
- Non, ch' habite HeiDwiller.
- Chez vous, c'est Emlingen ou Eglingen?
- Yo! Non, C' est Hindlingen.

Birinci cümləyə nəzər salsaq, burada "Heiwiller" standart fransız dilində tələffüz olunub. İkinci cümlə isə onun cavabıdır. Etiraz olunur və Hei+D+willer yəni sözün ortasına D hərfi əlavə olunur.

Üçüncü cümlədə şəxs xüsusi ismi tələffüz etməyə çalışır və soruşur: Emlingen ya Eglingen?

Cavab Yo! Xeyir. Bura Hindlingendir.

Başqa bir nümunələrə nəzər salsaq:

Les Knoeringue və Koetzingue.

Les Zillisheim və Zimmersheim.

Bu sözlər latın mənşəyindən imtina edib, dəyişib.

Courtavon, Valdieu-Lutran.

Ferret kimi kəndlər isə öz roman mənşəyini dəyişməyib olduğu kimi qalıb.

Ferret almancada Pfirt adlanır və İsveç fransızcasına daha yaxındır.

Elzasın regional əhatəsində daha maraqlı doğuran soyadlardır. Soyad əslində bir insan üçün, bir nəsil üçün çox vacibdir. Soyad insanın kökü, mənşəyi, tarixi, gəlmişi, keçmişidir. İnsanlar öz soyadı ilə qurur duyur, o soyadı daşdığı üçün fəxr edir. Elsadakı ən məşhur soyadlardan bəziləri:

"Meyer"-lər bunların əcdadları fermerlər olmuşdular.

"Weber"-lər onları əcdadları isə toxucular olmuşdur.

"Fuchs"(renard-tülkü) və "Wolff"(loup-canavar) kimi heyvan adları olan soyadlar da mövcuddur.

Strasburqda yerləşən OLCA (Office pour la langue et les cultures d'Alsace et de Moselle) təşkilatının mövcudluğu Strasburqun həqiqətən də mərkəz olmasına sübutdur. Bu təşkilat tamamilə Elzasa xidmət göstərir. Təşkilatın yaranmasının təşəbbüskarı Elzasdır. Məqsəd bu dialektin bu ərazidə qorunması, daha da yayılması, nəsildən-nəsilə keçirilməsidir. Bu təşkilat 1994-cü ildə yaradılıb və yarandığı gündən bu günə qədər məqsədli işlər görmüşdür. İrsin qorunub saxlanması bu təşkilatın üzərinə düşən vacib missiyalardan biridir. Təşkilat xüsusi kurslar təşkil edir. Kurslara yaşlı insanlar başçılıq edir və gənc nəsillə elzas dialektin sirlərini öyrədirlər. Teatr aktyorları da bu təşkilatın üzvləridir və onlar da bu dialektin qorunması uğrunda mübarizə aparırlar. Təşkilat "Ja fer unseri Sproch" adlı aksiya keçirmişdir. Bu aksiyanı keçirməkdə məqsəd bu dialektin idarələrdə, bələdiyyələrdə, təşkilatlarda da ikinci dil kimi işlənməsidir. Bu əslində dialekt üçün vacib addımdır çünki, bir dialekt hər hansı bir idarədə işlənməz, amma bu dialekt uğrunda mübarizə aparan könüllülər sanki bu dialektin dil statusu alması üçün əllərindən gələni edirlər.

Lotaringiya Fransanın şimal-şərqində yerləşən mədəni tarixi bölgədir, bölgənin mərkəzi Mets, tarixi mərkəzi isə Nansidir. Bu ərazi Almaniya ilə Fransa arasında get-gəl nəticəsində qeyri-adi mədəniyyətə sahib olub. Bu tarixi ərazi tarixdən hamıya məlum Janna Darkın(Jeanne D'arc) vətənidir. Bu ərazi özündə sanki üç mədəniyyəti

(fransız, italyan, alman) birləşdirib. Burada olan evlərdə, bütün tikililərdə, abidələrdə bu təsir özünü göstərir.

Lotaringiya tarixin sınaqlarından üzü ağ çıxmış, öz ecazkar qəsrləri, iqamətgahları ilə öyünür. Bu bölgənin əsas şəhəri Metsdir.

- Metz aux campagne magnifiques.
- Rivières aux ondes prolifiques.
- Coteaux boisés, vigne de feu.
- Cathédrale toute en volutes.
- Où le vent chant sur la flûte.
- Et qui lui répond par la Mutte.
- Cette grosse voix du Bon Dieu.

Bu şeir parçası tamamilə Mets şəhərini vəsf edir. Bu şeir nümunəsində kəndlərin gözəlliyindən, coşqun çaylardan, meşələrdən, yamaclardan danışılır. Bu nümunə dini inancların yüksək olmasını göstərir Mets şəhəri öz kilsəsi ilə məşhurdur. Qotik üslubda olan Müqəddəs-Stefan kilsəsi 1220-1520-ci illərdə inşa olunmuşdur. Bu kilsə dünyada ən çox şüşəsi olan kilsə kimi tanınır. Şəhərin milli tərkibi fransızlar və almanlardır. Orta əsrlərə aid “Alman qapıları” da bu şəhərdə yerləşir. Fransanın bölgələri içərisində üç ölkə ilə həmsərhəddə yeganə ərazidir. Almaniyanın, Belçikanın, Luksemburqun ona verdiyi töfhələri danmaq mümkün deyil. İstər mədəniyyətində, istər abidələrində, istərsə də mətbəxində bu ruh hiss olunur. Əslində üç yox, dörd ölkənin təsirinə məruz qalmış ərazidir.

Lotaringiyadan danışarkən şar festivalını da unutmaq olmaz. Lotaringiyada təşkil edilmiş dünya Şar Festivalı 1989-cu ildə baş tutan dünyanın ən böyük şar festivalı olub. Hər tək ildə təşkil edilir və iyul-avqust aylarında 10 gün keçirilir. Festivala hazırlıq üçün onlarla ölkədən şarlar toplanılır. Bu kimi tədbirlər əslində elzas dialektinə xidmət göstərir. Bu tərz tədbirlər zamanı bu əraziyə axın olur, turistlərin sayı artır. Onlar bu vəsilə ilə dillərini, tarixlərini, mədəniyyətlərini göstərir, bununla da öz dialektlərinin qoruyub-saxlamağa çalışırlar.

Bildiyimiz kimi Elzas dailekti bir, variantları isə müxtəlifdir. Gəlin sırf Lotaringiya variantını müqayisə edək.

- Oui(fr) →Wui Bu tələffüzü təmiz Fransız həmin dəqiqə bilirki bu şəxs hansı ərazidəndir.
- Nicolas, Sylvie yerinə le Nicola, la Sylvie→ birinci variant sırf Fransız dili, ikinci isə Lotaringiya nümunəsidir. Bu variantda xüsusi isimlər cinsinə uyğun olaraq artik ilə işlənmişdir.

Ferme la porte- qapını bağla → Clenche la porte. - Qapını kilidlə. Nəticədə hər iki cümlə eyni mənanı verir amma fərq onda ola bilər ki, qapını kilidləmədən də bağlamaq olar. Azərbaycan dilində bunları müxtəlif formalarda verə bilərik:

- Qapını ört
- Qapını bağla
- Qapını kilidlə
- Qapını qıfilla(dialekt)

Clencher (latın mənşəli) - kilidləmək Lotaringiyada tez tez işlənən sözdür.

- Grailler-manger

Ən diqqət çəkən özünü təqdim etmə ifadələridir. Fərq ən çox tələffüzdə, bəzi sözlərin dəyişimində özünü göstərir.

- Je m'appelle→ J'môpél→ Mənim adım.
- J' habite à→ j' vîns deuille→ Mən yaşayıram.
- Comment vas-tu? → Sa gêts? → Necəsən?
- Çava bien→ Sa gets sô mô (a'l
- Yaxşıyam, hər şey yaxşıdı.
- Où habites-tu? → D'ou qu'tu vîen
- Sən harada yaşayırsan?

Je m'appelle → J'môpél bu cümlə səslənən zaman hansı mənanı verdiyi ortaya çıxır. Səslənmə baxımından oxşarlıq çoxdur burada dəyişikliyə uğrayan sadəcə "appeler" felidir.

J'habite à → j' vîns deuille bu cümlədə fərq çoxdur daha anlaşılmazdır eyni qalan sadəcə əvəzlikdir.

Où habites-tu? → D'où qu'tu vîen burada fərq var. Amma maraqlısı odur ki, bu cümlə ilk baxışdan « haradan gəlirsən » cümləsini xatırladır, əslində « harada yaşayırsan » deməkdir.

Əslində dialektlə danışmaq onu yaymaq çox çətindir. Çünki zəmanəmizdə gənclər hər işi məqsədli görür. Çünki rəsmi dil var və onun istifadəsi daha vacibdir. Deməli dialektlər hər an təhlükədədir. Nə yaxşı ki, bu təhlükənin aradan qaldırılması üçün əlindən gələni edən təşkilatlar, könüllülər, ən əsası bu dili yaşadan yaşlı nəsil var. Bu da dialektin hələ uzun illər yaşayacağına inamı artırır.

2.2. Elzas dialektinin digər dillərlə əlaqəsi.

Fransa Respublikasının rəsmi dili fransız dilidir. Əhalidə təbii olaraq ilk növbədə fransız dilindən istifadə edir. Bundan əlavə, hökumət elanların və reklamlarının fransız dilində olmasını tələb edir. Bu təbii ki, bir ölkənin dillə bağlı verdiyi qanundur, onu pozmaq olmaz. Amma bununla yanaşı dövlət, dialektlərin işlənməsinə məhdudiyət qoymur. Bu addım ölkə tərəfindən böyük tolerantlıqdır.

Dilin inkişafında dillərarası əlaqələr əhəmiyyətli dərəcədə ciddi rol oynayır. Dillərarası əlaqələr dedikdə, dilçilik ədəbiyyatında iki dilin təması zamanı bir dilin təsiri ilə digər dildə baş verən dəyişikliklər nəzərdə tutulur. Dillərarası əlaqələrin ilk geniş elmi şərhinə biz görkəmli Avstriya dilçisi Huqo Şuxardtın əsərlərində rast gəlirik. Gənc qrammatiklərin dilin inkişafı ilə bağlı fikirlərini kəskin tənqid edən H.Şuxardt dilin inkişafı qanunlarını dillərin qarışmasında görürdü. O, «Dilin qarışması məsələsinə dair» məqaləsində dil qarışmaları problemini dilçiliyin məşğul

olduğu sahələr içərisində ən aktualı hesab edirdi. Onun fikrincə, dil qarışması problemi fizioloji olmayıb, həmişə sosialdır və dünyada qarışmayan, yad ünsürlərə malik olmayan dil yoxdur. H.Şuxardt dil qarışmalarının mümkünüyündə heç bir məhdudiyət tanımır. «Dillər arasındakı əlaqələr həm maksimal, həm də minimal fərqlərə gətirib çıxara bilər» [48, s. 179].`

Dillərarası əlaqədə iki dillilik çox böyük rol oynayır. Hər iki rəsmi dilin arasında qalan əhali arasında qarışıq dialekt yaranır. Bu qarışıqlıq bəzən əsas dili ağırlaşdırır. Məsələn doğma dilimizdə “artıq” əvəzinə “uje”, “dəhliz” əvəzinə “koridor” işlənirdi. Hər kəs bu sözləri işlətməyə vərmişdi. Bunun açıqlaması bir dövr rus telekanallarının çox izlənməsi, filmlərin dublyajının yalnız rus dilində olması , məktəblərdə rus bölməsinə üstünlük verilməsini misal gətirmək olar. Bütün bunlar dilin qarışmasına gətirib çıxardır. Bu halda tək-cə dil qarışmır dillə bərabər mədəniyyət, mətbəx və bəzi adət-ənənələrdə bir- birinə təsir edir. İki ölkənin birləşməsindən yaranan Elzas dialekti bir birinə təsir etmiş mədəniyyətlərə tam olaraq nümunədir. Bu təsir ilk baxışdan asan görünməməlidir.Çünki burada birlikdə yaşamaq bir-birinin adət-ənənəsinə, dilinə, qanunlarına hörmət etmək kimi yüksək keyfiyyətdən söhbət gedir. Bunun adı tolerantlıqdır. Başqa adla desək multikulturalizmdir.Multikulturalizm ingilis dilindən tərcümədə “çoxlu mədəniyyətlər” deməkdir. Multikulturalizmin müxtəlif modelləri mövcuddur. ABŞ, İsveç, Avstraliya, Kanada modeli dünyada məşhurdur. Multikulturalizm ayrıca götürülmüş ölkədə və bütövlükdə dünyada müxtəlif millətlərə və dinlərə məxsus insanların mədəni müxtəlifliklərinin qorunması, inkişafı və harmonizasiyasına, azsaylı xalqların dövlətlərin milli mədəniyyətinə inteqrasiyasına, azsaylı xalqların dövlətlərin milli mədəniyyətinə inteqrasiyasına yönəldilmişdir.

Fransa başqa dillərə, mədəniyyətlərə tolerant yanaşmada öz dilinin qorunması yayılması üçün əlindən gələni edir,bunun üçün çoxlu sayda qurumlar, təşkilatlar vardır. Bu təşkilatlardan ən məşhuru və məhsuldarı Frankofoniyadır. Bu söz ilk dəfə 1880-ci ildə işlənmişdir. Bu termini ilk işlədən elm adamı, coğrafiyaşünas Onesim Reklü (Onésime Reclus) olmuşdur. Bu təşkilatda 84 ölkə var onlardan 57-si üzv, 26-

sı isə müşahidəçidir. Bu qurum bütün fransız dilli xalqları və fransız dilini tədris edən insanları bir ad altında birləşdirmişdir. Azərbaycan da bu tədbirləri dəstəkləyir. Hər il ölkəmizə Frankofoniya günləri təşkil olunur. Fransız dilini tədris edən təhsil ocaqları maraqlı tədbirlər təşkil edir. Bu da bizim bir ölkə olaraq multikultural modelimizin olduğuna sübutdur. Hətta 2020-ci ildə Azərbaycanda mövcud multikultural vəziyyət haqqında hazırlanmış 6 məqalə Fransa mətbu orqanlarından olan "L'Alsace" və "L'Ami Hebdo" qazetlərində çap olunmuşdur.

Digər tərəfdən, istər yerli fransızlar, istərsə də elzaslılar arasında da bir-birini qəbul etməmək var. Amma buna çox az təsadüf olunur. Hətta belə bir ifadələr də var ki, əgər siz bir elzaslıyı əsəbləşdirmək istəyirsinizsə, onda bunları ondan soruşun:

1. Tu es alsacien? -Elzaslısan?
2. Tu parles en allemand alors?!- Sən hələ almanca danışırısan?
3. Les touristes Alsaciens- Elzas turistləri.

Bu qəbildən fikirləri artırmaq olar. Daha sonra Elzaslılar öz doğma şəhərlərinin adlarının fransızlaşmasına qarşıdırlar. Onların fikrincə bu tarixə ziddir. Strasburq şəhərinin adının daha çox fransızlaşması bu fikrə nümunədir.

Bu dövrdə bir- birini qəbul etməyən çəkişən ölkələrə Elzas tarixi nümunə olsun. Elzas dialekti bildiyimiz kimi ən çox Alman dilinin təsirinə məruz qalmışdır. Bu dillər bir-birinə çox bənzəyir. Amma fərq ondadır ki, "alman dili" Almaniyanın rəsmi dilidir. Elzas dili yoxdur o sadəcə alman dilindən törəyən bir dialektidir. Daha sonra Alman dilinin yazısı var. Bu hal bütün rəsmi dillər üçün keçərlidir. Elzas dialektinin isə yazısı yoxdur. Mənşəyə gəldikdə isə hər ikisi eyni mənşəyə mənsubdur. Hər iki dil Hind-Avropa mənşəlidir. Eyni mənşəyini olması onun bənzərliyi deməkdir. Əslində Elzas dialekti Almaniyanın cənubunda, Avstriyada, və İsveçrədə danışılan alman dialektinə çox bənzəyir. Bir isveçrəli danışarsa onu bir strasburqlu çox asanlıqla başa düşər. Burada qonşuluq faktı çox böyükdür.

Gəlin bəzi nümunələrlə fikirlərimizi daha da dolğunlaşdıraq:

- "Ça geht's"bu ifadənin mənası necəsən? işlər necədir? Bu ifadə necə yaranıb nəzər yetirək.
- "Wie geht's" bu alman dilində eyni mənalı ifadə.
- "Ça va "bu ifadə isə fransız dilində eyni mənalı ifadə.

Deməli burada "Ça" fransızlardan "geht's" isə almanlardan alınıb və "Ça geht's" ifadəsi yaranıb.

Elsaz dialekti hər iki dili özündə birləşdirir. Bu nümunədə hər iki dilin təsiri var. Bəzən sirf alman dilindən alına sözlər olur. Nümunə:

- Mege(als)-Mögen (alm)- Aimer (fr)
- Miesse(als)-müssen (alm)-Devoir (fr)
- Welle (als)-Wollen (alm)-vouloir (fr)

Bu nümunələrdən daha çox alman dilinin təsiri olduğunu görürük. Oxşarlıq bir çox hallarda olur. Alman dilində "En" Elzas dialektində « e » kimi tələffüz olunur. Alman dilində "ein" isə Elzas dialektində « i » səsinə çevrilir. Oxşarlıq çox olsada bir o qədərdə də fərq vardır. Elzas dialekti XVII əsrdən Fransaya aid olduğu üçün Fransadan da təsirini alır. İki dilin eyni mənşəli olmasına baxmayaraq, onlar fərqli istiqamətlərdə inkişaf edir, eyni zamanda alman dilindən aldıklarını da qoruyub saxlayır. Burada təkcə lüğət baxımından oxşarlıq yox, qrammatik, fonetik baxımdan da yaxınlıq var. Bu oxşarlığı bəziləri coğrafi yaxınlıq ilə əlaqələndirirlər. İki dövlət arasında sadəcə bir çay var. O çayı keçib digər ölkəyə daxil olmaq mümkündür. Elzaslılar özlərinə əminliklə, fəxrlə deyirlər ki, bizə alman dilini öyrənmək lazım deyil, bizim dialektlə, bizi Almaniyada, Belçikada, İsveçrədə rahatlıqla başa düşə bilərlər.

Belçika dilini fransız dili ilə müqayisə edərkən qeyd etmək lazımdır ki, dillərin bir- birinə təsiri iki dilli üç dilli çox dilli ölkələrdə daha çox olur. Belçikada bu ölkələrdən biridir. Rəsmi dilləri:

Niderland dili (Flandriya və Brüssel)

Fransız dili (Valloniya və Brüssel)

Alman dili (çox az faiz bu dildə danışır)

Tarix boyu baş verən müharibələr dillərin formalaşmasına hər baxımdan təsir edib

Bəzi nümunələr nəzər yetirsək:

- Soixante-dix(70), Quatre-vingts(80), Quatre-vingt-dix (90), [Fransız]
- Septante, Quatre-vingts, Nonante [Belçika]
- Septante, Huitante, Nonante [İsveçrə]
- Sibzig, àchtzig, niinzig [elzas]

Qonşuluqda yerləşən ölkələrin sözləri ya tam ya da qismən bir-birinə bənzəyir.

Elzas dialektində ingilis dilinə də bənzərlik var:

Brüeder→brother(qardaş) bu söz ingilis dilindən keçərək bəzi dəyişikliyə məruz qalmışdır.

Kind→ child (uşaq)

Müeter-Mother(ana) bu sözlər Elzas dialektində kifayət qədərdir. Deməli onun lüğət fondunun artmasında ingilis dilinin də rolu az deyil.

Həqiqətdə bir dilin zənginləşməsində qonşuluq faktoru böyük rol oynayır.

2.3.Elzas dialektində işlənən sözlər və onların fransız dilində fərqli və oxşar cəhətləri.

Dil bir dövlət tərəfindən rəsmi qəbul olunmuş,atributa çevrilmiş xalq üçün müqəddəs məfhumdur. Dialekt isə daha dar çərçivədə yayılmış,yazısı olmayan şifahi dildir. Dialekt inkişaf edib dilə də çevrilə bilər və ya əksinə silinə bilər. Bu onun daşıyıcılarından asılıdır. Burada dillə dialekt arasındakı oxşar,fərqli tərəflər müqayisə olunur.

Bildiyimiz kimi Fransız dili Hind-Avropa dil ailəsinin Roman dillər qrupuna aiddir.

Elzas dialekti isə demək olar ki, Alman dilinin bütün xüsusiyyətlərini daşıyır. Alman dili hind avropa dil ailəsinin german dillər qrupuna daxildir. Təbii ki, alman dili ilə də aralarında kifayət qədər fərq vardır.

Elzas dialekti özünü sübut etmiş dialektdir. Əslində dialekt dar çərçivədə yaranır, müəyən vaxt insanlar tərəfindən istifadə edilir və inkişaf etmədikdə siradan çıxır. Elzas dialekti isə özünü qoruyub saxladı.

Əslində, Elzas dialektinin yaşaması, ona göstərilən tolerantlıq, dünyaya nümunə olmalıdır. Elzas termini 1840-cı ildə meydana gəlmişdir.

Həm fransız dilinin, həm də Elzas dialektinin zamanla bir-birinə təsiri olmuşdur. Bəzi sözlərə nəzər salaq:

Chope f (fr)- pıvə fincanı

Schoppe m (als)- pıvə fincanı

Bu söz fransız dilindən elzas dialektinə keçmişdir, çox dəyişiklik olmamış sadəcə "s" samiti sözün əvvəlinə əlavə olunmuşdur.

Qunelle (fr)- xəmir xörəyi

Knoedel (als)- xəmir xörəyi

Knoedel sözü Fransız dilindən götürülür və dəyişikliyə uğrayaraq mənasını olduğu kimi saxlayır.

Chlass-yorğun əzgin

Schlass- yorğun əzgin

Bu sözdə də bir samit əlavə olunub məna olduğu kimi qalıb.

Choucroute (fr) – turşu kələm

Surkrut (als) burada *sur* – turşu, krut-kələm, bu sözdə az dəyişikliyə məruz qalıb

Caquelon (fr)- çuqun qulplu qazan

Kakel (als)- çuqun qulplu qazan

İlk baxışdan fərqli görünsədə kök eynidir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz bütün sözlər fransız köklü sözlərdir. Deməli bu dialektə təkə alman sözləri yox fransız sözləri də mövcuddur.

Oui - bəli

Ui- bəli. Burada da sait düşməsi baş vermişdir.

Deməli fərq səslənmələrdə, tələffüzdə, səs artımında, səs düşməsində olur və ya söz tamamilə kökündən dəyişir.

a (als)- a (fr) burada heç bir dəyişiklik yoxdur hər ikisi [a] səsini verir.

ä (als) – è (fr) burada hər ikisi açıq [e] səsini verir.

ö (als)- eu (fr) ikisi də [ö]səsini verir.

İe(als) bu birləşmədə təkcə "i" səsi tələffüz olunur və uzanır. Məsələn:

Ziel(cible) [zi:l] –hədəf

Samitlərdə isə birləşmələr daha çoxdur. Məsələn:

Dt → t kimi tələffüz olunur nümunə: Städt()ville- şəhər

Sp →Schp kimi tələffüz olunur və alaman dilinə bənzərlik özünü biruzə verir.

Nümunə: Sport (sport)-idman

Elzas dialektində fransız dilindən keçən və olduğu kimi qalan sözlərə nəzər yetirək.

Əslində o sözlərin sayı az deyil :

Tapissier, tripiier, volontaire, patron, garçon, modiste. pâtissier, voyageur, épicier

Qismən dəyişən sözlər:

Abat-jour fransızca →Abaschur Elzas dialektində

Hotte fransızca→ Hudda Elzas dialektində

Caraf fransızca→ Kàràffa Elzas dialektində

Fransız lüğətində "F" səsi çoxluq təşkil edən sözlərin əksəriyyəti Elzas mənşəli sözlərdir :

Pfaffenhoffen iki sözün birləşməsidir. "Pfaff"(clerc-katib) et "hoffen"(cour – məhkəmə+)

Hər iki dil bir-birinə təsir edib. Fransız ədəbiyyatına daxil olan bəzi Elzas mənşəli atalar sözlərini təhlil edək:

"Les hommes ont toujours raison, mais les femmes n'ont jamais tort."

Tərcümə etsək: "Kişilər hər zaman haqlıdır amma qadınların heç vaxt səhvi olmur."

Maraqlıdır, Bu cümlələr bizə Azərbaycan mentalitetini xatırlatdı. Axı bizdə də həmişə kişilər haqlı çıxardılır.

"Un lit en or ne soulage pas le malade." Necə gözəl deyilib: "Çarpayı qızıldan da olsa xəstəliyi yüngülləşdirə bilməz " Bu həqiqətən belədir, əgər ölüm gəlibsə onun qarşısını nə pul, nə də qızıl ala bilər.

Elzasca:

Wer nit liebt Wer nit liebt Win, Weib un G'sàng, Der bliibt e Nàrr sin Läwe làng

Fransızca:

Qui n'aime ni vin, ni femme ni chant, reste un fou sa vie durant.

Elzas dialektində

Wer net schàfft, soll eu net esse.

Fransız dilində:

Celui qui ne fait rien, ne doit pas manger.

Birinci nümunədən o anlaşılır ki, şərabı və qadını sevməyən biri ömrü boyu axmaq olaraq qalacaq.

İkinci nümunədə: Heç bir iş görməyən yeyə bilməz.

Azərbaycan dilində ekivalenti: "İşləməyən dişləməz".

Qeyd etmişdik ki, bu iki dildə ən birinci fərq vurğudadır . Elzas dialektində həmişə vurğu birinci hecaya düşür:

BONjour → bu sözdə vurğu üzərinə düşən hecanı böyük hərflə göstərdik.

Ümumilikdə bir dilin lüğət fondu alınma sözlərlə çox zənginləşir Fransız dili də bütün dialektlərindən kifayət qədər söz alıb. Bu sözlərdən 11% faiz Elzas dialektinə düşür. Bu heçdə az deyil. Bəzi ifadələri təhlil edək:

" j'étais jamais" bu ifadə bir elzaslıya sual verilsə ki,

t'es déjà allé à Marseille?" sən artıq Marselə getmişən?

il répondra "non, j'étais jamais." Bu o mənaya gəlir ki, heç vaxt ayaqları ora dəyməyib. Göründüyü kimi burada zaman səhvi var. Amma bir elzaslı üçün səhv yoxdur.

"Quitter" - siz Şimal tərəfindəsiniz və deyirsiniz "Je te quitte "əslində lüğəvi mənasına gəlsək mən səni tərk edirəm amma gəlin dialektin mənasına baxaq "je te laisse" yəni səni qoyub gedirəm. Burada ayrılıqdan söhbət getmir.

Daha sonra Elzas dialektində sayların fərfinə diqqət yetirək görək fransız dilindən nə qədər fərqlənir:

1-9 qədər olan rəqəmlər və 10-12 qədər olan rəqəmlər xüsusi sözlərlə ifadə olunur.

Eins (1), zwei (2), drei (3), viar (4), femf (5), sex (6), sewwa (7), áácht (8), nîn (9), zeh (10), elf (11), zwelf (12)

13- dən on doqquza qədər olan rəqəmlər –ze(h) (on) şəkilçilərin və 1-9 qədər olan rəqəmlərin sayəsində düzəlir. Məsələn:

- Drize-13
- Viarze-14
- Nînze-19

Onluqlar burada fərqli yolla düzəlir. Rəqəm+zig

- Drissing
- Viarzig

Sayla bağlı məqamlar bir az çətindir və çoxdur .

İyirmi birdən –doxsan doqquza qədər olan onluqlar və vahidlər a (və) bağlayıcısı ilə birləşir, lakin vahid ondan əvvəldə yerləşdirilir.

- Einadrissing-31
- Femfadrissig-35

Yüzlüklərdə isə vəziyyət tam fərqlidir burada daha çox alman dili öz təsirini göstərmişdir.

- Hundert(als)-cent(fr)-hundert(alm)
- Zweihundert-deux cent–Zweihundert
- Drèihundert-troix cent – Drèihundert
- Viarhundert-quatre cent- Vierhundert

Misalları diqqətlə təhlil etdik və elə ilk baxışdan da alman dilinin təsiri hiss olunur.

Burada isə vəziyyət bir neçə variantların olmasıdır:

Mondàà (Bas Rhin)-Lundi-bazar ertəsi — bu aşağı Reyndə işlədilən variantdır.

Mandig isə Yuxarı Reyndə işlədilən variantdır.

Dienschdàà — Aşağı Reyn

Zischtig—Yuxarı Reyn. Bu varianlar isə «mardi» fransızca yəni çərşənbə axşamı deməkdir. Hər iki nümunə fransız dilindən uzaqdır.

Əvəzlilərdə də yuxarıdakı vəziyyətlə rastlaşacağıq:

Nümunə:

Je (fr)	Ich(alm)	Ïch(els)
Tu	Du	Dü
Il/elle	Er sie es	Ar sie as
Nous	Wir	Mir
Vous	Ihr	Ïhr
Ils/elle	Sie	Sie

Elzas vurğusu bu dialektde çox vacibdir. Bəzən elə olur ki, hətta sözün hansı söz olduğunu bilmək olmur.

- Riquewihhr ['rikvi:r]
- Alors [a'lor]
- Voyageur ['vwaja,ʒər]
- Jaun ['jo'n]
- Autre ['ot]
- Spécialité [spe'-sja-li-te]

Bu müqayisələr onu göstərir ki, burada hər baxımdan qarşılıqlı təsir var.

Bu cümləyə nəzər yetirək:

"Bernard a anniversaire aujourd'hui . Eééh yo, faudra pas oublier de lui souhaiter bon anniversaire." Bu cümlədən onu anlayırıq ki, Bu gün Bernardın ad günüdür. İlk

baxışdan biz bu cümləni anladıq. Amma təhlil edəndə görürük ki, səhv var. Burada "Il a son anniversaire" olmalıdır.

Başqa bir cümlə və müqayisə:

J'ai ouvert la fenêtre, mais si ça tire (es zieht), je la referme. Burada cümləni bədii tərcümə etmək mümkün deyil. Ona görə də Fransızlar "ça tire" əvəzinə " il y a un courant d'air" işlədir. "Pəncərəni açdım, əgər hava əsirsə onu bağlayım."

Fransız dilində tez- tez rast gəldiyimiz bir ifadəyə nəzər yetirək:

"Comme dit"- "Dediyi ki,"

Yəni özündən sonra tələb edirki, yazılsın "Əlinin dediyi kimi, onlar dediyi kimi, dövlətin dediyi kimi və.s

"Comme dit Alex....." fransız nümunəsidir. Elzas nümunəsində isə bu ifadə qarışıqdır aydın deyil.

- Comme dit, il faudrait changer ceci – Deyildiyi kimi, bunu dəyişmək lazımdır.

Bu cümlədə yəni elzas dialektində kimin dediyi bilinmir naməlumdur.

Elzas dialektində bəzi ifadələr və onların fransız dilində qarşılığı:

- Tu y étais déjà(als)-tu es déjà allé quelque part(fr)
- Être schlass- Être fatigué
- Schlouk-un peu
- Une tirette- une fermeture éclair
- Un cornet-un sac plastique
- Montre-moi-le –passe-moi-le
- Manger un shtuck- manger un morceau

Oxşar, fərqli məqamlara rast gəlmək olur.Bu ifadəni təhlil edək:

- "Montre-moi- le –passe-moi-le" bu ifadədə birinci tərəf elzas dialektindədir.

Əgər bu cümləni fransız dilinə tərcümə etsək mənası "Onu mənə göstər" olmalıdır. Amma Elzas dialektində bunun mənası dəyişir "passe-moi-le" Yəni "onu mənə ötür" kimi işlənir. Bu mənə dəyişimi çox hallarda baş verir, buda çox zaman anlaşılmazlıq yaradır. Elə hallarda olur ki, heç fransız ekvivalentini lüğətdə tapmaq olmur. Səbəb odur ki bu söz lüğətə salınmayıb:

- Le bierbüch
- Bu ifadəni lüğətdə tapmaq mümkün deyil. Belə hallarda təbii ki izah bizim köməyimizə gəlir. "ventre de buveur de bière" bu söz izahda deyildiyi kimi çox pivə içən insanın qarnı deməkdir.
- Tollweck –c' est un fou, un idiot yəni sən axmaqsan.

Dialektologiyada toponimlərin xüsusi yeri var .Toponimlər sanki, dialect dilin üz qabığıdır. Toponimlər dilin zənginliyini,tarixiliyini aşkara çıxarır.

- Ackerland- terres de labour
- Ajoie-Le- pays des falaises
- Ballon- grosse balle
- Ried- le paysage de roseaux te
- Sundgau. la région sud

Bir çox dialektlərdə elə elzas dialektinin özündə də tarixi sözlər qorunub saxlanılmışdır. Bu baxımdan dialektlər aid olduğu dilin tarixini, onun inkişaf mərhələlərini öyrənməlidir. Bir çox dialektlərdə qədim sözlər qorunub saxlanılmışdır. Dialect sözlər harada yayılırsa o əraziyə aid edilir. Bildiyimiz kimi elzas dialektində ərazilərə görə leksik mənalar da fərqli olur:

- Balourdin(als)-un peu bête(fr)- bir az axmaq
- Basta-stop ça suffit-bəsdir, kifayətdir
- Bestia- la bête- axmaq
- Bombarder-aller vite- sürətli getmək
- Fada -fou – dəli
- Zou –courage- cəsərət

- Can-chien -it

Bu dialekt nümunələri sırf Nansidə işlənən nümunələrdir. Bu nümunələr içində ən diqqət çəkən «Bombarder» felidir, əslində bu feil fransız dilində də var və mənası bombalamaqdır. Araşdırdığımız hər nümunə, hər mənbə bizə onu sübut etdi ki, dil dəryadır araşdırdıqca yeni qapılar açılır.

Nəticə

Mövcud magistr dissertasiyasının bütün məqamlarında verilən şərhlər, müqayisələr, çəkilən misallar, tərtib edilən lüğətlər bizə bu nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, dialekt sözlər dar çərçivədə işlənir. Üslubu isə məişət üslubudur. Tarixlə bir başa əlaqəsi var. O da dil kimi cəmiyyətdə yaranır, inkişaf edir. Dil isə ondan fərqli olaraq rəsmidir, dövlətin atributudur. Ən əsası isə, dilin öz qanunları var.

Apardığımız araşdırmalar göstərdi ki, Elzas dialekti fransız və alman dilləri arasında qarışıq şivə xarakterinə malikdir. Bu şivələr yalnız bir dilin sərhədləri olan dialektləri arasında deyil, qohum dillərin sərhədində də mövcud olur. Bu proses fransız və alman dillərinin qarışması nəticəsində yaranmışdır.

Tarix boyu cəmiyyətlərin və dövlətlərin yenidən qurulmasına qarşı dialektlər həmişə dözümlü olmuşdur. Əhalinin bu hadisələrlə bağlı kütləvi köç etmələri dialektlərin coğrafi mövqeyinə öz təsirini göstərmişdir. Dil hər bir xalqın varlığını təsdiq edən əsas amildir. Bir millətin dili, əlifbası onun bir millət kimi formalaşmasında vacib rol oynayır. Dil müqəddəsdir, toxunulmazdır. Dil zaman kimi, bir yerdə dayanmır. Bir xalqın keçdiyi tarixi yol, onun mədəni səviyyəsi, birinci növbədə onun dilində özünü göstərir.

Dialekt sözlər ədəbi dilin lüğət tərkibində daxil deyil. Onlar ədəbi dilin ümumişlək olmayan sözləridir. “Dialekt” dilin tarixinin göstəriciləridir. Bununla yanaşı ədəbiyyatda, incəsənətdə, ən əsası dilin lüğət fondunda, onun zənginləşməsində də özünü biruzə verir. Əslində, göstərilir ki, dialekt və şivələr xalqı, milləti olduğu kimi göstərir və onu xarakterizə edir.

“Dialektika” sözü qədim yunan fəlsəfəsindən gəlir və kökü qədimdir.

Yaşadığımız dövrdə ölkələr və millətlər arasında ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni, elmi-texniki əlaqələrin əhatə dairəsi durmadan genişlənir. Bu da dialektlərin inkişafına təsir edir.

Dialektologiya dilin yazılmamış hissəsini yəni “dialektləri” tədqiq edir. Təbii ki bu sahədə tədqiqat aparmaq heç də asan deyil. Bu qəbildən olan tədqiqat işləri daha çox anket və ya müşahidə şəklində aparılır, çünki, yazılı mənbə çox az olur. Qeyd edək ki, yazılı mənbənin azlığı tədqiqat işinin gedişatını çətinləşdirir.

Elzas dialektini araşdırmaq tədricən asan oldu çünki, araşdırma aparmaq üçün yetəri qədər mənbələr var. Xüsusi tərtib olunmuş transkripsiyalar, iki dilli lüğətlər, filmlər, yazılmış əsərlər, təşkil olunmuş festivallar, tamaşalar tədqiqat işində çox faydalıdır. Bütün bu tədqiqatlar elzas dialektində vurğunun əsas olduğunu göstərdi, bu vurğu şimalda və cənubda fərqlidir.

Burada tarixi gedişat, müharibələr, bağlanan müqavilələr, dialektin yaranmasında inkişafında əsas rolu oynamışdır. Dialekt xalqın keçmişini, adət-ənənəsini, məişətini, həyat tərzini, təsərrüfatını və etnoqrafiyasını özündə yaşadır. Dialekt o zaman başqa dillərin təsirinə məruz qalar ki, bu zaman ərazi çox yaxın olur, sıx əlaqələr olur və ya əksinə torpaq üzərində mübarizə gedir və nəticədə dil təsirə məruz qalır. Məruz qaldığı dil təbii ki, qonşu dil olur ya müstəmləkəsinə çevrildiyin ölkənin dili olur.

Tədqiqat işinin ən maraqlı tərəfi isə dilin vacibliyi, dialektlə dilin fərqli oxşar tərəflərini öyrənməkdir. Dar çərçivədə yaranan dialektin keçdiyi inkişaf yolu araşdırma zamanı yazılı mənbənin olmaması, bu işin tədqiqat gedişatını dəyişmiş oldu. Bəli burada əsasən fərqi fransız dili ilə olduğunu gördük, çünki alman dili ilə isə oxşarlıq daha çoxdur.

Elzas dialektinə dair hər şeyi tam olmasada daha geniş şəkildə araşdırdıq və belə bir nəticəyə gəldik ki, elzas dialektinin bir dil qədər çəkisi var. O dialektə yazılan şeirlər atalar sözləri fransız dilinə dəyər qatıb. Bu dialektin silinib getməməsi üçün bütün lazımı tədbirlər görülməlidir. Gənc nəsil arasında onun yayılmasını genişləndirmək lazımdır. Onun rəsmi dil olmaması gəncləri ruhdan sala bilər.

Elzas dialektinin yayılmasında qorunmasında OLCA təşkilatının rolu əvəzsizdir. Bu təşkilatın apardığı işlər alqışa layıqdır. Təşkil olunan kurslar yaşlılar

tərəfindən aparılır. Lüğətlərin tərtibatı ilə xüsusi məşğul olunur. Həm iki dilli, həm üç dilli, izahlı lüğətlər də mövcuddur. Küçələrdə təşkil olunan xüsusi tamaşaların təşkili ilə də bu qurum məşğul olur.

Elzas dialektində Fransa dövlətinin də rolunu danmaq olmaz, burada o, çox böyük tolerantlıq göstərir. Əslində burada dövlət qadağa qoya bilərdi, amma qoymadı əksinə alman mədəniyyətinin inteqrasiyasına imkan verdi və hörmətlə yanaşdı. Ölkə bu qaygını bütün dialektlərə göstərir. Bu, həqiqətən alqışa layiqdir.

Əslində tədqiqat aparmaq, bu işin öhdəsindən gəlmək üçün bizə muqayisə çox kömək oldu. Nəticə etibarlı ilə müqayisəli apardığımız tədqiqatın, dissertasiyamıza çox qatqısı oldu .

Əvvəlki fəsillərdə şərh etdiyimiz fikirləri ümumiləşdirərək aşağıdakı nəticəyə gələ bilərik.

1. Elzas dialektinin inkişafı onu göstərir ki, məsələyə tolerant yanaşmaq mümkündür və multikulturalizmin inkişafı vacibdir. Müharibə aparmaq, insanlara qadağalar qoymaq inkişafı gerilədir, insanları stimuldan salır.

2. Elzas dialektinin hər iki dilin qarışığı olması iki nəhəng dövlətin arasında yerləşməsidir və tarix boyu ikisinin arasında qalmasıdır.

3. Elzas dialektinin variantlarını araşdıran zaman bütün fərqlər ortaya çıxır. Strasburqlu çox zaman Lotaringiyalı və ya Kolmarlı hər ikisini başa düşə bilmir.

4. Dialektin təsirlərə məruz qalması regional əhatədən aslıdır. Regionda olan qonşu dövlətlərin dili də dialektə mütləq təsir edir. Məsələn Lotaringiya üç ölkə ilə həmsərhəddir.

5. Fransız dilinin elzas dialektinə və elzas dialektinin də fransız dilinə təsiri qaçılmazdır. Əslində Alman dilinin təsiri lap güclüdür, çünki hər ikisi eyni kökdən gəlir. İlk baxışdan sözlər alman sözlərinə bənzəyir .

6. Regiondakı bütün qonşu dövlətlərin də bu dialektə təsiri var və bu özünü istər Strasburqda, istərsə də Kolmarda göstərir. Bu variantların çoxluğu söz ehtiyatını da çoxaldır.

Eyni zamanda internet mənbələri də tədqiqatçının işini bir xeyli asanlaşdırmış, yerində gedib tədqiqat aparmadan, anket toplamağa və məqsədinə çatmağa kömək etmişdir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Afad Qurbanov. Ümumi dilçilik. II cild(III cildə). Bakı, 2019, 272 s.
2. Ağamusa Axundov. Ümumi dilçilik – dilçiliyin tarixi, nəzəriyyələri və metodları. Bakı: Şərq-Qərb, 2006, 280 s.
3. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Dörd cildə. I cild. Bakı, «Şərq-Qərb» 2006.
4. Əbülfəz Rəcəbli. Sosiolinqvistika, Bakı: Nurlan, 2004, 520 s.
5. Fəxrəddin Veysəlli. Dilçilik ensiklopediyası. Bakı: Mütərcim, 524 s.
6. Fəxrəddin Veysəlli. German dilçiliyinə giriş. Bakı: Mütərcim, 2011, 408 s.
7. Fəxrəddin Veysəlli. Dil. Bakı, 2007, «Təhsil», 291 s.
8. N.Xomski. Dil və təffəkür.İngiliscədən tərcümənin və giriş məqələsinin müəllifi A.Məmmədov. redaktoru F.Veysəllidir. Bakı, 2006.
9. Нәвилев Н. Дүня халқларının этнографиясы. Bakı, 1999.

Rus dilində

10. Аллендорф К. А. Очерк истории французского языка. М.: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства Просвещения РСФСР, 1959, 182 с.
11. Большой энциклопедический словарь. «Астрель». Воронеж 2005
12. Виссарион, Белинский. 1834. Литературные мечтания стр.324
13. Французско-русский словарь. Москва 2004.
14. Французско-русский географический словарь. Москва 1976.
15. И.А.Бодуен де Куртенэ. Избранные труды по общему языкознанию. М., 1963, I т.- 383 с., II т. – 391 с. И.А.Бодуен де Куртенэ. Избранные труды по общему языкознанию. М., 1963, I т.- 383 с., II т. – 391 с.

16. Морен М.К., Тетеревникова Н.Н. Стилистика современного французского языка. «Высшая школа», Москва 1970.
17. Русско-азербайджанский словарь, шестое издание. Баку 2004.
18. Шухардт Г. Избранные статьи по языкознанию. М.: Изд-во иностр. лит. 1950, 292 с.
19. Ю.С.Маслов. Введение в языкознание. М., 1987, 287 с.
20. Морен М.К., Тетеревникова Н.Н. Стилистика современного французского языка. «Высшая школа», Москва 1970.
21. Токарев С. А. История зарубежной этнографии. М.: Высшая школа, 1978.

Fransız dilində

22. Albert Dauzat. À propos du nom de l'Alsace, Revue international d'onomastique. 1948.
23. Arnold, Paul. Histoire secrète de l'Alsace. Paris : Albin Michel. 1979.
24. Brunet Sylvie, Petit dico des Expressions Populaires d'hier et d'aujourd'hui. Sens, origine et petites histoires des expressions du française populaire, City édition, 2010, 208 p.
25. Cellard, Jacques . Le Monde de l'éducation, 20 septembre, 1976.
26. Chaurand, Jacques. Introduction à la dialectologie française. Paris : Bordas. 1972.
27. Départements : Contenant îles Mémoires rares et précieux (t. IV). Paris: Courtier.
28. Detmar, Klein. Battleground of Cultures: « Politics of identities» and the National Question in Alsace under German Imperial Rule 1870-1914. // Rue d'Alsace . 2006, p. 503-509
29. Edmond. Alsace 1871-1872. Paris : Hachette, 1905.

30. Fustel de Coulanges, Numa. L'Alsace est-elle allemande ou française?
Paris, 27 octobre 1870
31. Grunder, Charles. Madame Denise. Lustspiel in 3 Akt Gundershoffen :
Édition de Théâtre et de Musique Laggi-Reiss. 1948.
32. Honoré de Balzac. Le cousin Pons. Paris : Imprimerie de Boniface. 1847.
33. Hagège, Claude. Halte à la mort des langues. Paris : Odile jacob. 2000.
34. Hoffet, Frédéric. Psychanalyse de l'Alsace. Paris : Flammarion. 1951.
35. Hugel, Jean. Le Monde, 4 février. 1989.
36. X.Boyer. Histoire D'Alsace. 18557 p.
37. Konopnicki, Guy. Le Monde. 7 avril, 1982.
38. Nougaret, Pierre-jean-Baptiste. Histoire des Prisons de Paris et des
Départemens. Tome 1797.
39. Nouveau Dictionnaire Français-Azerbaïdjanais (en 2 volumes) Chef du
projet Tchemen Babakhanova. Édition "Kevsar", Bakou, 2011, 2356 p.
40. Pierre Klein. Histoire Politique de L'Alsace Repères Historique. 2020
.80 p.
41. Réponse à M. Mommsen, Professeur à Berlin. In Questions
contemporaines (3' éd.),. Paris : Hachette 2021, p 98-102

Xarici ədəbiyyat

42. Detmar, Klein. Battleground of Cultures: « Politics of identities» and
the National Question in Alsace under German Imperial Rule (1870-
1914) // Rue d'Alsace . 2006, p. 503-509
43. Dorian, Naney C. The Problem of the Semi-Speaker in Language
Death. 1977.
44. Hartweg, Frédéric G. Sprachkontakt und Sprachkonflikt im Elsaß. In
Sprachkontakt als Ursache von Veränderungen der Sprach- und
Bewußtseinsstruktur. Eine Sammlung von Studien zur sprachlichen
Interferenz, Heller, Karin und Wolfgang Meid (Hrsg.), 97-113.

Innsbruck: Institut für Sprach Wissenschaften der Universität Innsbruck
(Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft). 1981.

45. International Journal of the Sociology of Language 12,23-32.

46. Leopold. Werner F. The Décliné ol (ierman Dialects. Word 15/1:130-153. 1959.

47. Nermi, Uygur. Dilin gücü. İstanbul, YKY, 2011, s. 23-24.

48. Шухардт Г. Избранные статьи по языкознанию. М.: Изд-во иностр. лит. 1950, 292 с.

İnternet mənbələr

50. http://www.verdammi.org/dico_d.html

52. <http://www.freelang.net/online/alsatian.php>

53. <https://mon-grand-est.fr/bases-de-la-langue-alsacienne>

54. <https://fr.wikipedia.org/wiki/Alsacien>

55. https://www.telug.ca/diverscite/SecArtic/Arts/2000/bothorel/bothorel_txt.htm

56. <https://www.liberation.fr/societe/2013/08/01/petit-lexique-pour-la-route-des-vacances>

57. <https://www.persee.fr/doc/bec>

58. <https://www.courslangues.com/paris/cours-francais/accents-regionaux-francais>

59. <https://www.fr/societe/lexique-vacances-dete-comment-parler-alsace>

60. <http://www.clipimage.net/poeme-alsace>

61. <https://journals.openedition.org>

62. <https://www.radiorbs.com/ce-quon-entend-seulement-en-alsace-pendant-le-confinement/>

63. http://www.crdp-strasbourg.fr/data/lcr/dialectes/histoire_dialectes

64. <https://www.olcalsace.org/>

65. https://fr.wikidia.org/wiki/Cuisine_alsacienne
66. <https://mon-grand-est.fr/bases-de-la-langue-alsacienne/www.aioc.az>
67. www.sienceetavenir.com
68. www.lemonde.fr
69. www.lingvo.ru
70. www.multilex.ru
71. <https://france3-regions.francetvinfo.fr/grand-est/emissions/gsuntheim-0/pascale-erhart-linguiste-avisee-du-dialecte-alsacien-mosellan-1530220.html>
72. https://www.babelio.com/monprofil.php?id_user=47870